

The period of improvement in Turkish-Soviet relations according to Soviet sources (1960-1969)

İsmail Özer¹, Hakan Güngör²

^{1,2} Faculty of Arts and Sciences, Ordu University, Ordu, Türkiye.

ABSTRACT

Following World War II, Turkish-Soviet relations entered a rapidly escalating period of tension; the Soviet Union's territorial demands from Turkey and its request for joint control over the Straits heightened Ankara's security concerns. These pressures directed Turkey toward establishing closer relations with the Western bloc, and especially after 1947, Turkey-US relations acquired a new quality based on military, economic, and strategic cooperation. The military aid provided to Turkey under the Truman Doctrine and the economic support within the framework of the Marshall Plan played a decisive role in the orientation of Turkish foreign policy; this situation was evaluated by the Soviet leadership as a development that shifted regional power balances against their interests. By the 1960s, the U-2 Crisis, the Jupiter missiles deployed in Turkey, and joint defense initiatives carried out within the scope of NATO's southern flank reinforced Ankara's strategic position on the Western axis. Nevertheless, with the beginning of the Brezhnev era in the Soviet Union, a relative detente in foreign policy and a quest to normalize relations with neighboring countries came to the fore. In this context, high-level visits carried out between 1964-1969, the economic and technical cooperation agreements signed, and the joint declarations published contributed to the institutionalization of the search for trust between the two countries. During the meetings of this period, issues such as the Cyprus matter, economic development projects, industrial investments, military modernization, and regional security were addressed; despite Turkey's strategic ties with the West, it was observed that Moscow intended to maintain relations with Ankara within a framework of a certain rationality. Soviet archive documents and diplomatic correspondence of the period show that although the two countries were located in ideologically opposing blocs, mutual interests overlapped at certain points, which allowed for a significant softening of relations in the 1960s. This study, in light of the aforementioned archival documents, aims to analyze how Turkish-Soviet relations were balanced within the context of the Cold War, the reasons for the diplomatic detente on the Soviet side, and through which mechanisms the construction of mutual trust developed. Consequently, although Turkey's strategic proximity to the West continued, the 1960s stand out as a period in which a distinct improvement in bilateral relations, an increase in mutual understanding, and efforts toward the normalization of relations were tangibly observed.

KEYWORDS

Khrushchev, Brezhnev, Turkish-Soviet, foreign policy, Cyprus, official visit

Sovyet kaynaklarına göre Türk-Sovyet ilişkilerinde iyileşme dönemi (1960-1969)

ÖZET

Türk Sovyet ilişkileri İkinci Dünya Savaşı'nın ardından hızla bozulmuş Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yönelik toprak talepleri ve Boğazlar üzerindeki denetim arzusu, Ankara'yı Batı ile daha yakın ilişkiler kurmaya yönlendirmiştir. Bu bağlamda, 1947 sonrası Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri ilişkileri askerî ve ekonomik iş birliği temelinde gelişmiş; Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'ye sağlanan yardımlar, Sovyetler açısından bölgesel güvenliği tehdit eden bir unsur olarak görülmüştür. 1960'lı yıllarda U-2 Krizi, Jüpiter füzelerinin

Cite: Özer, İ., & Güngör, H. (2026). The period of improvement in Turkish - Soviet relations according to Soviet sources. *Ordu University Institute of Social Sciences Journal of Social Sciences Research*, 16(2), Article Number 9. <https://doi.org/10.48146/odusobiad.1812412>

Corresponding Author: ismailozer@odu.tr

konuslandırılması ve NATO çerçevesinde yürütülen savunma iş birlikleri, Türkiye'nin Batı eksenindeki konumunu pekiştirmiştir. Bununla birlikte, Brejnev döneminde Sovyetler Birliği'nin diplomatik yaklaşımında yumuşama gözlenmiş; 1964–1969 arasında gerçekleştirilen üst düzey karşılıklı ziyaretler ve ortak deklarasyonlar, iki ülke arasındaki güven ve iş birliğini güçlendirmiştir. Bu süreçte, Kıbrıs sorunu, ekonomik ve teknik iş birliği alanları, askeri modernizasyon ve bölgesel güvenlik konuları müzakere edilmiş, farklı ideolojik kamplarda yer alınmasına rağmen ilişkilerin yapıcı bir zeminde ilerlemesine olanak sağlanmıştır. Çalışma, Sovyet arşiv belgeleri ve resmi kaynaklar ışığında, Türkiye-Sovyet ilişkilerinin Soğuk Savaş koşullarında nasıl dengelendiğini, diplomatik yumuşamanın nedenlerini ve bu süreçteki karşılıklı güven tesisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Sonuç olarak, Sovyet kaynakları, Türkiye'nin Batı ile kurduğu stratejik bağlara rağmen, 1960'lı yıllarda ilişkilerde belirgin bir iyileşme ve normalleşme süreci yaşandığını göstermektedir.

ANAHTAR KELİMELEER

Kruşçev, Brejnev, Türk-Sovyet, dış politika, Kıbrıs, resmi ziyaret.

Introduction

This study adopted historical document analysis within a qualitative research framework. Primary archival sources, which directly reflect the transformation of Turkish-Soviet relations specifically during the 1960s, constitute the main material of the study. In this sense, diplomatic correspondence, reports, and evaluation notes in the Russian and Azerbaijani State Archives were meticulously scanned; the documents were evaluated in their historical context; and a comparative reading of the diplomatic discourse, power balances, and the foreign policy priorities of the parties was conducted. Minutes regarding mutual high-level visits, speeches of Soviet leaders, and reflections in the contemporary press provided significant data for understanding the underlying reasons for the rapprochement process and the shift in Moscow's perception of Türkiye. In addition, US Department of State sources and Cold War international relations collections provided a complementary framework for identifying the reflections of global power competition on Türkiye–Soviet relations. As a result of the document analysis, it was clearly identified how Soviet sources positioned Türkiye; how Moscow interpreted Ankara's NATO membership and its alliance with the West; and how the diplomatic contacts that intensified during the 1960s laid the groundwork for a mutual search for trust. This methodological approach has enabled not only listing events chronologically but also explaining the diplomatic atmosphere of the period, the power balances, and the strategic preferences of the parties within an analytical framework, using archival documents as evidence. Since the study is primarily based on Soviet archives and press sources, it should be considered that the relevant documents may have been influenced by official discourse and the ideological framework. The limited accessibility of Turkish archives has narrowed the scope of the analysis and limited the evaluations to the available sources.

In the final stage of the Second World War, diplomatic relations between the Soviet Union and Türkiye became significantly strained, paving the way for the reshaping of regional balances. The expansionist foreign policy adopted by the Stalin administration, combined with territorial claims against Türkiye and the desire to control the Straits, led the Ankara government to seek closer cooperation with the West (Erkin, 1968). Accordingly, from 1947 onwards, a comprehensive process of rapprochement began between Türkiye and the United States (US) in military, economic, and political fields. The Truman Doctrine, proclaimed by US President Harry S. Truman, provided the basis for military aid to Türkiye; this aid was followed shortly thereafter by economic and cultural support programs carried out within the framework of the Marshall Plan. In the early years of the Cold War, the Soviet leadership perceived the rapidly increasing American military presence in its periphery as a direct threat to national security. The establishment of US bases in strategically important regions such as Türkiye, the United Kingdom, Italy, Germany, Japan, and South Korea caused deep tremors in Moscow's perceptions of security. The deployment of intermediate-range missiles on the territories of Türkiye, the United Kingdom, and Italy was evaluated by the Soviets as an element that would increase regional instability. Although this situation later turned into a mutual balance with the Soviets deploying missiles to the Caribbean during the Cuban Missile Crisis, the Moscow

administration interpreted these developments as an extension of the West's aggressive strategies. Under these conditions, the Soviet leadership turned towards opening channels of softening in relations with Türkiye. The Kremlin's aim was both to ensure security on its southern borders and to weaken the strategic ties Ankara had established with the Western Alliance. However, during the same period, Türkiye was among the priority countries in the US foreign aid program, and relations between the two countries gradually took on an institutional character. The US-Türkiye Economic Cooperation Agreement, signed on July 4, 1948, made the economic dimension of this process permanent; the subsequent military aid packages and high-level diplomatic contacts played a decisive role in the development of Turkish-American relations into a strategic partnership (Gasparyan & Oreşokova, 1983). At the NATO Council of Ministers meeting held in Ottawa on September 15-20, 1951, the admission of Türkiye and Greece into the alliance was formally proposed to the member states. Following this proposal, the NATO membership of both countries was approved at the London meeting on October 17, 1951. Thus, Türkiye had confirmed the support of the Western bloc against the Soviets through an international treaty (Armaoğlu, 1991).

Türkiye, by virtue of its geostrategic location, was at the center of regional trade through both land and sea transportation networks. A significant portion of the country's international trade volume was facilitated by maritime transport through the Straits and by logistics corridors connecting land routes. Holding control over these critical routes increased Ankara's negotiating capacity, particularly in its diplomatic contacts with Western countries. During the post-war reconstruction period, American capital began to enter the Turkish economy through various channels. Among these channels, economic and technical assistance programs, foreign support for agricultural production, long-term loans from the World Bank and Eximbank, and investments by the American private sector in energy, oil exploration, and geological research stood out. The majority of the financial aid provided was managed through public institutions and primarily directed toward the state sector. The fundamental objective of US-sourced economic aid was evaluated as strengthening Türkiye's export capacity and stabilizing its foreign trade balance (Qasımlı, 2013).

While Türkiye implemented five-year development plans as a fundamental component of its development policies, it obtained approximately \$ 1.5 billion in external resources from various NATO countries, primarily the United States, to finance these programs. The financial support reveals the parallelism between Ankara's economic development goals and its foreign policy preferences, indicating that Türkiye's orientation was increasingly shaped within the Western axis. However, these developments were evaluated by the Soviet Union as a threatening trend to regional power balances, leading to distinct unease within the Moscow administration (Arda, 28-12-31-18). Soviet leader Nikita Sergeyevich Khrushchev harshly criticized American aid to Türkiye in a July 2, 1962, speech. According to Khrushchev, despite the intensive external support Türkiye received after 1948, it failed to make significant progress in its industrialization. In this context, the fact that the share of the industrial sector in Türkiye's national income rose from 10.5% in 1948 to only 10.9% in 1960 was presented as an indicator that economic aid provided a limited contribution to the country's development. In Khrushchev's evaluations, it was emphasized that the Turkish economy became increasingly dependent on external resources during this period. According to him, Türkiye moved away from self-sufficiency not only in industrial production but also in agriculture; it even had to import some of its basic consumer goods. These findings reflect deep suspicions from the Soviet perspective regarding the sustainability of Türkiye's development model based on Western aid (Hruşçov, 1963).

During the early stages of the Cold War, U-2-type high-altitude reconnaissance aircraft developed by the United States conducted systematic flights to gather intelligence on the Soviet Union's military capacity and strategic facilities. These operations were viewed by the Soviet leadership as a violation of international law and were protested through diplomatic channels on numerous occasions. However, for a long period, Moscow struggled to develop an effective defense system capable of preventing such high-altitude reconnaissance flights. Soviet leader

Nikita Sergeyevich Khrushchev evaluated this situation as a serious threat to national security and instructed the rapid implementation of technical and military measures to intercept these flights. As a result of the new air defense systems developed in this direction, the shooting down of a U-2 aircraft in Soviet airspace on May 1, 1960, sharply escalated the tension between the two superpowers. This event not only went down in history as one of the most serious diplomatic crises of the Cold War era but also triggered new debates on the legitimacy of US intelligence activities, the violation of national sovereignty borders, and international security balances (Grinevski, 1998). The Soviet Union reported that the U-2 reconnaissance aircraft had taken off from Türkiye's İncirlik Air Base on April 27, 1960, and entered Soviet airspace via Pakistan. Soviet officials held Ankara responsible for this situation, asserting that foreign military elements stationed on Turkish territory had become part of aggressive policies in the region. The Turkish government, on the other hand, stated that the reconnaissance activities in question were conducted independently by the American Air Force and that Türkiye had no direct supervisory authority over these operations; it further expressed that the utilization of Turkish bases by allied forces took place within the framework of the United Nations Charter and international legal norms (Armaoğlu, 1991). Türkiye also emphasized that under no circumstances did it permit allied air elements to engage in activities via its airspace that could threaten the security of neighboring states, and that such a situation was incompatible with the country's foreign policy principles. Fahri Korutürk, who was appointed as the Ambassador to Moscow on August 6, 1960, presented his credentials to Leonid Brezhnev, Chairman of the Presidium of the Supreme Soviet of the USSR, and expressed Türkiye's desire to develop positive and friendly relations with the Soviet Union (Qasımlı, 2013). The appointment of Korutürk as Ambassador to Moscow contributed to the healthy development of relations. In 1960, various interactions and exchanges of scientists took place between the two countries in many fields (Tellal, 2000). The U-2 Crisis became a turning point that further strengthened the military and strategic cooperation between Türkiye and the United States. Following the crisis, an agreement was signed between the two countries on March 5, 1960, that decided on the training of Turkish Armed Forces personnel in nuclear weapons systems and the sharing of technical information in this field. On December 26, 1960, at the NATO summit in Paris, the deployment of Jupiter-type intermediate-range ballistic missiles to Türkiye was approved to enhance Türkiye's defense capacity. In line with this decision, the US sent a delegation of nuclear technology and missile systems experts to Türkiye. The primary mission of the delegation was to identify suitable regions for the deployment of nuclear warheads on Turkish soil and to lead the construction of the necessary technical infrastructure in these areas. Simultaneously, Turkish officers who would serve at the missile bases were sent to the US to receive advanced technical training. As a result of the work carried out within this scope, the construction of a base for the deployment of Jupiter missiles began near İzmir. Thus, Türkiye acquired a key position in NATO's nuclear deterrence strategy and assumed a more central role in the Western Bloc's defense architecture during the Cold War (Arda, 28-12-31-21).

The Moscow administration evaluated the arming of Türkiye with nuclear weapons and the deployment of these weapons in regions close to Soviet borders as a serious threat to national security. In this framework, on February 3, 1961, the Soviet Union's Ambassador to Ankara, Nikolai Ryzhov, delivered an official letter outlining the Soviet government's concerns during a meeting with Turkish Foreign Minister Selim Sarper. The letter emphasized that the establishment of NATO-affiliated nuclear bases on Turkish territory posed a risk not only to the Soviets but also to Türkiye's own security, and it stated that the potential consequences of hosting the operations of foreign powers could be severe (Sbornik, 1962).

In its diplomatic response to the Soviet Union, Türkiye emphasized that the preservation of national security is a fundamental and indispensable responsibility of the state and declared that all necessary measures would be taken to that end. The Ankara administration stated that defense collaborations conducted in accordance with international legal norms and the principle of sovereignty were legitimate. Furthermore, despite the Soviet side's security concerns, it was clear that Türkiye was determined to maintain its military cooperation within the scope of

alliance relations. During this period, the process of establishing and modernizing strategic military facilities in Türkiye gained momentum. While the İzmir Çiğli Air Base became an important center for deploying US Air Force fighter jets, construction of a modern naval base and port was initiated in the İskenderun district of Hatay (Avprf, 132/54-9-21).

US intelligence agencies detected the presence of Soviet missiles in Cuba through satellite imagery. Secretary of Defense Robert McNamara stated that the US's intercontinental missile capacity was at least 17 times greater than the Soviet Union's. In contrast to the 44 Soviet missiles stationed in Cuba, approximately 330 American missiles in Türkiye alone were capable of being directed toward Soviet targets (Combs, 1997). The Soviet Union attempted to utilize the crisis to ensure the removal of foreign military bases in Türkiye and Pakistan (Rgani, 3/16-947). At the October 28, 1962, meeting, the US indicated that the removal of Jupiter missiles stationed in Türkiye was not an insurmountable issue; it expressed its readiness to close the bases in Türkiye following the withdrawal of Soviet missiles from Cuba (Grinevskiy, 1993). However, President John F. Kennedy requested that the Soviets not disclose this proposal to the public or to third parties, as the status of the bases in Türkiye was a matter under NATO's authority, not just the US (Rgani, 3/18-101). The Soviet side responded positively to the proposal to remove American missiles from Türkiye. However, it emphasized that the process should not be initiated immediately and that time should be allowed for tensions to subside (Rgani, 3/16-947). The Soviets specifically stated that they had no plans to invade Türkiye (Gerger, 1980). Ultimately, the US quietly withdrew the Jupiter missiles from Türkiye. Despite Türkiye's alliance with the US during the crisis, this decision raised concerns among the Turkish public and affected the perception of security shaped by Türkiye's dependence on the US (Walker, 1994).

Soviet leader Khrushchev stated that countries hosting American military bases effectively came under Soviet threat and, therefore, would turn into direct targets in the event of a possible conflict. According to Khrushchev, the presence of these bases not only increased regional instability but also brought these countries to the front lines of great-power competition. In the continuation of his speech, Khrushchev asserted that the nuclear-tipped Jupiter missiles deployed in Türkiye were part of a strategy to encircle and pressure the Soviet Union, rather than a measure aimed at ensuring the US's defense security. Moscow interpreted this evaluation as a development that transformed Türkiye's role within the Western Bloc from a defensive ally into an extension of American interests (Hruşçov, 1963). Nikita Khrushchev expressed his support for Cypriot President Archbishop Makarios, praised his initiatives to protect Cyprus's independence and territorial integrity, and conveyed his best wishes for success. During this period, the Communist Party of Cyprus, AKEL, which received direct support from the Soviet Union, developed close cooperation with the Makarios administration on the island. This strategic relationship established between the USSR and AKEL created opportunities to implement socialist policies and disseminate ideological influence in Cyprus. While the Soviet Union aimed to strengthen communist ideology on the island, it encouraged the spread of anti-Western rhetoric within the Greek Cypriot community (Avprf, 132/54-12-39-41). Soviet Russia sought to eliminate post-war grievances and regularize relations with Türkiye (Gürün, 1991). The year 1963 marked a period when diplomatic initiatives aimed at consolidating mutual trust between Türkiye and the Soviet Union intensified. Upon the invitation of the Soviet Union, a parliamentary delegation led by Suat Hayri Ürgüplü, the Speaker of the Grand National Assembly of Türkiye, conducted a comprehensive official visit from May 30 to June 14, 1963. The delegation consisted of six senators, nine deputies, a head of the Senate's financial affairs department, and a translator. Within the scope of the visit, the cities of Moscow, Leningrad, and Volgograd were visited, as well as the Soviet Socialist Republics of Azerbaijan and Uzbekistan. During the official meetings, Soviet officials stated that they desired the normalization of relations with Türkiye and were ready to develop friendly cooperation (Pravda, 1963).

At the beginning of the 1960s, Türkiye's defense expenditures rose sharply. Approximately 25% of the state budget was allocated to defense expenses. Military spending at this level reflected both Türkiye's effort to fulfill its obligations within NATO and its regional security concerns.

During the period in question, Türkiye became one of the largest land forces in the Near and Middle East. Approximately 452,000 active military personnel served in the Turkish Armed Forces; in addition, around 2.5 million reserve personnel were available for service. This picture clearly demonstrated the quantitative magnitude of Türkiye's defense capacity and the importance it placed on security priorities under Cold War conditions (Avprf, 132/54-10-114).

To increase the Turkish Armed Forces' compliance with modern warfare standards, the United States provided technical and strategic support. Within the scope of this support, advanced weapons systems, ammunition, and electronic warfare equipment were supplied to Türkiye. Furthermore, expert delegations sent from the US visited military facilities within the country and evaluated the implementation of support programs through field studies. This process accelerated Türkiye's military modernization and strengthened strategic cooperation between the two countries (Arda, 28-12-31-2).

According to Soviet sources, the United States exerted significant influence over the General Staff and the Ministry of Defense in Türkiye. It became involved in certain strategic decision-making processes. Additionally, the presence of American Polaris-type submarines, capable of carrying nuclear warheads, which joined the inventory of the Turkish Navy, was evaluated as a concerning development from the Soviet perspective. Soviet reports assert that during this period, the Turkish government granted broad authority and access to the American side to support intelligence activities against the Soviets (Hruşçov, 1963). These sources state that activities aimed at disseminating the American way of life and reinforcing negative perceptions of the Soviet Union were particularly targeted at officers and the young population. In this context, student exchange programs conducted through American colleges and scholarship programs increased the influence of the American education system in Türkiye. Furthermore, it was proposed that teacher training colleges across the country be restructured according to the American educational model; it was emphasized that the possibility of cutting these aid and support programs could arise if these proposals were not implemented (Avprf, 132/54-12-95).

Developments in Turkish-Soviet relations during the Brezhnev era

During the 1960s, the Soviet Union faced a series of serious challenges in both domestic and foreign policy. Deepening economic difficulties nationwide created widespread public dissatisfaction and social tension. In the same period, political competition and power struggles within the state apparatus intensified significantly. In this turbulent environment, at the Communist Party of the Soviet Union meeting on October 14, 1964, the removal of Nikita Khrushchev from his position as General Secretary, citing health reasons, signaled a quiet transition within the party (Foreign Relations, 1992). Following Khrushchev's dismissal, Leonid Ilyich Brezhnev was appointed General Secretary of the Communist Party of the Soviet Union. Having undertaken active roles in the Komsomol organization during his youth, Brezhnev served as a political commissar during World War II. Throughout his political career, Brezhnev, particularly known for his organizational discipline, adopted an approach aimed at stability and balance in the party leadership (Izvestiya, 1964). With the appointment of Alexei Kosygin to the Chairmanship of the Council of Ministers, Leonid Brezhnev's political influence increased markedly. During this process, Nikolai Podgorny was appointed to the Chairmanship of the Presidium of the Supreme Soviet, replacing A. I. Mikoyan, who was known for his anti-Türkiye stances. As a result of these changes, a triple leadership model based on cooperation emerged in the Soviet administration among Brezhnev, Kosygin, and Podgorny. This period became the timeframe in which the policy of détente, or relaxation of tensions, was institutionalized in the Soviet Union (Geçer, 2025).

Upon the invitation of the Soviet Foreign Minister Andrei Gromyko, a Turkish delegation led by Foreign Minister Feridun Cemal Erkin paid an official visit to Moscow from October 30 to November 6, 1964. For Türkiye, the objectives of the visit were to raise the Cyprus issue on the agenda and to develop economic cooperation opportunities between the two countries. This contact held the distinction of being the first official visit by a Western Bloc country following

the high-level leadership change in the Soviet Union (Tellal, 2000). During the meetings, Gromyko emphasized that the Soviet Union opposed Enosis and that a federal administrative structure should be established, with both communities possessing equal rights (Arda, 28-12-35-9). As a result of the discussions, the parties stated that they reached consensus on the necessity of re-establishing friendly relations, whose foundations were laid during the eras of Mustafa Kemal Atatürk and V. I. Lenin, within the framework of mutual trust. Erkin explained, in historical context, that Türkiye's NATO membership was a consequence of its search for security following World War II. In response to Erkin, who emphasized shifts in the USSR's policy toward Türkiye, especially after the Battle of Stalingrad, Kosygin stated that past disagreements should be left behind and that the focus should remain on cooperation (Arda, 28-12-45-42). Indeed, after Stalin died in 1953, the Soviets gradually began implementing this policy. On October 29, 1954, Moscow Radio broadcast a special program to commemorate the 31st anniversary of the founding of the Republic of Türkiye and to recall the past friendly relations with Ankara. Furthermore, it was emphasized that the Soviet Union aimed to re-establish political relations with Türkiye, increase trade between the two countries, and cooperate in the fields of technology and culture (Bilge, 1992).

Following the diplomatic negotiations conducted between Türkiye and the Soviet Union, the process was brought into an official framework with a joint declaration published on November 6, 1964. This text sets forth the fundamental principles for the future of bilateral relations and defines the areas in which cooperation can be established. The declaration confirms that the parties reached consensus on many issues and clearly demonstrates a joint effort to make international peace permanent and reduce global tensions.

The document emphasizes strengthening good-neighborly relations as a priority objective, to be developed on the basis of respect for the mutual independence, territorial integrity, and sovereign equality of states. In this framework, Türkiye and the Soviet Union, despite having different social and political systems, accepted that coexistence was possible on the basis of mutual peace and cooperation. The declaration also highlights respect for the independence and territorial integrity of the Republic of Cyprus, the protection of the legal rights of the Turkish and Greek communities living on the island, and the support for solution models that will enable the two communities to coexist in peace (Sbornik, 1966). The Soviet press highlighted the revival of Turkey-Soviet relations and stated that Moscow closely monitored Ankara's foreign policy moves. The statement in a newspaper, "Our southern neighbor Türkiye has demonstrated its desire for peace and friendship many times," indicates that the Soviet administration adopted a more constructive, positive attitude toward Türkiye (Izvestiya, 1965). During this period, Leonid Brezhnev also welcomed developments regarding Türkiye, emphasizing that maintaining good relations with all neighboring countries was one of the fundamental and unchanging principles of the Soviet Union's foreign policy (Brezhnev, 1978). On the other hand, Nikolai Podgorny, Chairman of the Presidium of the Supreme Soviet of the Soviet Union, officially visited Türkiye on January 4, 1965, with a delegation of 10; this visit marked a significant turning point in diplomatic relations between the two countries. During the visit, Podgorny emphasized the importance of determining the borders of neighboring states based on friendly relations and stated that the spirit of cooperation established by Atatürk and Lenin should be revitalized. The focus of the discussions was the current state of relations between Türkiye and the Soviet Union and the past tensions between the two. The Prime Minister of the period, İsmet İnönü, drawing attention to the historical roots of the problems in the previous process, pointed to the Soviet side's responsibility for the tensions in relations. In response, Podgorny emphasized that it was time to be cleansed of the burden of the past and to open a new page; he clearly confirmed that there were no obstacles to friendly relations and that the Soviet Union harbored no territorial claims or aggressive intentions toward Türkiye (Izvestiya, 1965).

Nikolai V. Podgorny, Chairman of the Presidium of the Supreme Soviet of the Soviet Union, stated in his speech at the Grand National Assembly of Türkiye that past adversities in Soviet-Turkish relations stemmed from mistakes on both sides. Podgorny admitted that some

erroneous statements by the Soviet leadership in the past had harmed relations; however, he also noted that not all of the Turkish side's positions were flawless. Nevertheless, it was emphasized that the Soviet Union explicitly recognized the aforementioned mistakes. Podgorny stated that past errors should now be left behind and that there were no obstacles to the re-establishment of friendly, good-neighborly relations between the two countries. In his speech, he further stated that relations between the Soviet Union and the Republic of Türkiye should enter a new era and that current conditions were favorable for developing these relations and laying a solid foundation for them. Reminding that the two countries were founded almost simultaneously, Podgorny also recalled the long-standing experience of cooperation against common enemies. In this context, he emphasized the importance of returning to the spirit of friendship and cooperation shaped during the eras of Lenin and Atatürk. Specifically, he noted that the Soviet government saw no impediment to this process. In his evaluation regarding the Cyprus issue, Podgorny stated that the solution must be achieved through peaceful means. According to him, the solution process should be based on respect for the sovereignty and territorial integrity of the Republic of Cyprus, the protection of the legal rights of the Turkish and Greek communities on the island, and the guarantee of the peaceful coexistence of the two communities. Furthermore, he emphasized that recognizing the existence of both groups was a fundamental condition for establishing lasting peace on the island (TBMMZC, 1965). Parallel to this, on January 21, 1965, Soviet Foreign Minister Andrei Gromyko announced the USSR's official stance on the Cyprus issue to the public. Gromyko emphasized that, given their own ethnic and social structure, the Cypriot people had the right to establish an independent and sovereign state (Izvestiya, 1965).

The official visit of Minister Gromyko to Türkiye on May 17, 1965, was evaluated as a significant turning point in the diplomatic relations between the two countries. Gromyko stated that these contacts contributed to the development of positive, constructive relations between the Soviet Union and Türkiye, based on mutual understanding. During the meetings, the importance of developing Türkiye–Soviet Union relations in a multifaceted manner was emphasized; the necessity of strengthening cooperation, particularly in the economic field, was underlined. Additionally, a mutual understanding was reached that the two countries' belonging to different ideological camps should not constitute an obstacle to advancing their cooperation (Izvestiya, 1965). In the joint memorandum published before the guest Minister left the country, it was expressed that both sides were determined to act in cooperation in international relations and bilateral contacts in line with mutual interests. In the text, a commitment was made to work together to preserve world peace and strengthen international solidarity. Moreover, it was emphasized that states with different political and economic systems can coexist peacefully. Additionally, the need to make the United Nations a more effective structure was highlighted. It was clearly stated that the Turkish-Soviet declaration of November 6, 1964, was adhered to, and it was particularly emphasized that any kind of foreign intervention regarding the Cyprus issue was unacceptable (Gromyko, 1988). Following Gromyko's visit, a remarkable rapprochement was observed in relations between Türkiye and the Soviet Union. Diplomatic contacts not only increased in frequency but also settled on a more constructive, result-oriented footing. This process reflects the will of the two countries to restructure their relations based on mutual trust and cooperation. After the visit, a tendency to align with the Soviet Union on certain international issues became evident in Turkish foreign policy. This approach was evaluated as a step consistent with Türkiye's goal of both protecting its national interests and ensuring regional stability by maintaining a balance in relations with the Soviet Union. As a concrete example, in June, the Turkish government officially announced its support for the Soviet Union's participation in the Asian-African Countries Conference, and this decision went down in history as a practical reflection of the diplomatic rapprochement between the two countries. These developments contributed not only to short-term diplomatic gains but also to the establishment of a long-term relationship based on mutual understanding and cooperation in Türkiye-Soviet Union relations (Izvestiya, 1965).

Prime Minister Suat Hayri Ürgüplü visited the Soviet Union from August 9 to 16, 1965, marking the highest-level diplomatic contact since a 33-year hiatus. During the meetings, the status and future of Türkiye–Soviet Union relations, the Cyprus issue, and international matters were discussed, with an emphasis on developing existing cooperation. Ürgüplü stated that developing relations based on mutual trust and understanding was critical for regional and global peace; drawing attention to the historical foundations of friendship dating back to the Lenin era, he recalled that relations were maintained within the framework of non-interference in internal affairs, respect for sovereignty, and equality. Furthermore, Ürgüplü explicitly stated that Türkiye would not interfere with Cyprus's independence, emphasizing that its primary concern was the guarantee of the Turkish Cypriot community's existence and legal rights. Soviet Prime Minister Alexei Kosygin emphasized that relations were beginning to revive, that the Soviet Union respected Cyprus's sovereignty, favored a solution to the issue through negotiations between the two communities on an equal basis, and stressed that all foreign powers should withdraw from the island. At the end of the visit, three sub-committees were established to work on the joint declaration, trade/economy, and Soviet investments. Thus, a decisive step was taken toward strengthening diplomatic and economic cooperation (*Izvestiya*, 1965). In the joint declaration, the fundamental principles of Türkiye–Soviet Union relations were clearly expressed. The parties demonstrated their will to establish a good neighborly relationship within the framework of mutual respect, based on the principles of independence, territorial integrity, and sovereign equality. The declaration also emphasized that mutual visits conducted at the level of heads of state would not only strengthen bilateral relations but also contribute to international peace. Economic and commercial cooperation issues were also addressed in detail in the declaration. Both sides expressed satisfaction with the recent increase in trade volume and agreed on the need to sustain these positive developments. While Türkiye requested technical support from the Soviet Union in the fields of automotive and industrial facilities, the Soviet Union expressed a positive stance toward the import of Turkish products. This situation demonstrated a clear will to deepen economic relations and strengthen cooperation based on mutual benefit (*Izvestiya*, 1965). Leonid Ilyich Brezhnev, General Secretary of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union, emphasized the importance he attached to the process of diplomatic normalization in his statement on the development of Türkiye–Soviet Union relations. Brezhnev stated that policies toward normalizing relations with Türkiye would be maintained with determination and indicated that establishing an environment of constructive cooperation based on trust was a priority objective (Brezhnev, 1973).

Following the Justice Party's success in the October 10, 1965, general elections, a single-party government was formed under the leadership of Süleyman Demirel. During this period, the previously rapid rapprochement in Turkish-Soviet relations slowed somewhat. Foreign Minister İhsan Sabri Çağlayangil expressed the intention to maintain the dialogue Türkiye conducted with the Soviet Union in line with the fundamental foreign policy principles established by the founder of the Republic, Mustafa Kemal Atatürk (Çağlayangil, 1990), and specifically noted that they attached importance to the friendship of the Soviet Union (Foreign Relations, 2000).

On December 14, 1965, a significant diplomatic crisis occurred affecting Türkiye–Soviet Union relations. An American B-57 reconnaissance aircraft, which took off from İncirlik Air Base, was shot down over the Black Sea after violating Soviet airspace. The crash site of the aircraft was recorded at sea, approximately 90 kilometers north of Samsun, Türkiye. A minesweeper was dispatched to the scene, and both Soviet and Turkish naval and air forces participated in the search efforts. Following the crisis, on January 10, 1966, the US sent a cruiser and a minesweeper to the Black Sea. The Moscow administration evaluated this move as a provocative attempt and notified Washington with a note, stating that the step could negatively affect Türkiye–Soviet Union relations (Avprf, 132/54-8-63). On the other hand, Alexei Kosygin, Chairman of the Council of Ministers of the Soviet Union, sent a letter to Prime Minister Süleyman Demirel on the occasion of the 45th anniversary of the Türkiye–Soviet Union Treaty of Friendship dated March 16, 1921. In his message, Kosygin highlighted the importance of maintaining friendly relations between the two countries and emphasized the Soviet

government's intention to develop ties with Türkiye. In his reply, Prime Minister Demirel expressed his determination to maintain friendly relations and continue cooperation between the two countries (Avprf, 132/54-10-116).

On July 27, 1966, Ferruh Bozbeyli, the Speaker of the Grand National Assembly of Türkiye, conducted an official visit to Moscow upon the invitation of the Supreme Soviet of the Soviet Union. Bozbeyli emphasized the importance of the historical framework in evaluating relations between the two countries, stating that the foundations laid, particularly during the Lenin and Atatürk eras, shed light on contemporary relations. During the visit, it was expressed that the principles of respect for sovereign rights, non-interference in internal affairs, and equality formed the basis of bilateral relations. Bozbeyli stated that Türkiye's foreign policy approach was shaped in line with the principles announced in the Parliament in 1965; he found the steps toward strengthening relations positive and, emphasizing that Türkiye's priorities were to contribute to peace and support economic development, drew attention to the importance of cooperation (Izvestiya, 1966).

On August 2, 1966, the United States informed Türkiye that two warships would pass through the Turkish Straits into the Black Sea in September, in accordance with the Montreux Convention. The Soviet Union sent an official note to Türkiye on August 29, declaring that they did not approve of this situation; it stated that the weapons and technology carried by the American ships did not comply with the technical specifications stipulated in the Montreux Convention and were therefore contrary to the treaty, informing Türkiye that it would bring the matter to the agenda of the United Nations Security Council. Following these developments, the Turkish government pursued a careful policy of balance by approving the passage of only one ship to the Black Sea (Avprf, 132/54-16-32).

Alexei Nikolayevich Kosygin's visit to Türkiye took place from December 20 to 27, 1969. In his opening speech, Prime Minister Süleyman Demirel emphasized that Turkey–Soviet Union relations were based on a history of approximately half a century and expressed that a new and positive era in these relations had begun with Kosygin's visit to Ankara. Noting that Kosygin was the first Soviet prime minister to visit Türkiye, Demirel highlighted the historical significance of the visit. Expressing his satisfaction with hosting the Soviet delegation in Türkiye, Demirel emphasized that Türkiye–Soviet Union relations developed on the foundations laid by Atatürk and Lenin, in line with the principles of sovereignty, non-interference in internal affairs, equality, and territorial integrity. Demirel stated that the proximity between the two countries stemmed from shared historical ties and that relations had not veered in a negative direction, even during the most challenging periods. Kosygin expressed his desire to develop friendly relations with Türkiye; contrary to past policies, he stated that the Soviet Union harbored no hidden intentions toward Türkiye. Furthermore, he emphasized the need to expand economic cooperation and highlighted the importance of joint efforts, particularly in technical and infrastructure projects. Noting that although tensions occurred from time to time in the past, relations never reached the level of hostility, he emphasized that this demonstrated that Türkiye–Soviet Union relations were based on solid foundations. Regarding the Cyprus issue, Kosygin stated that they favored a solution that respected the interests of both communities living on the island and emphasized that the Soviet Union opposed annexing the island to Greece and the presence of foreign military bases in Cyprus. Kosygin stressed that the American bases in Türkiye posed a serious threat to the Soviet Union and that these bases could jeopardize not only regional balances but also world peace. In response, Demirel stated that the bases in question were based on bilateral agreements between the US and Türkiye and did not carry any hidden or aggressive purpose toward any state; he expressed that the purpose of Türkiye's NATO membership was not to pose a threat to the territorial integrity of other countries but to defend its own national borders (Avprf, 132/56-19-40).

On September 9, 1967, Prime Minister Süleyman Demirel departed from Esenboğa Airport for the Soviet Union with a large delegation, at the invitation of the Soviet government. During the meetings, relations between the two countries were evaluated favorably within the framework

of good-neighborly principles; particular emphasis was placed on independence, territorial integrity, sovereign equality, and non-interference in internal affairs. Demirel and Kosygin emphasized that wide-ranging areas of cooperation had been created in line with the interests of their countries and that mutual visits contributed to this process. Furthermore, the parties, noting that they closely followed the Soviet Union's industrial progress, emphasized the importance of revitalizing relations in accordance with the foundations laid during the Lenin and Atatürk eras. It was expressed that economic, cultural, commercial, and artistic cooperation was believed to create a lasting environment of trust. It was recalled that Türkiye's foreign policy was shaped in line with Atatürk's principle of "Peace at home, peace in the world," and that Türkiye's stance on the Cyprus issue was clear, with no negative attitude toward any country. Special emphasis was placed on Cyprus's independence and on non-interference in its internal affairs (Izvestiya, 1967).

I. V. Spiridonov, Chairman of the Soviet of the Union of the Supreme Soviet of the USSR, who came to Türkiye on April 2, 1968, for official contacts, conveyed his well wishes to the Turkish people and expressed that there were no obstacles to friendly relations between the two countries. He stated that the primary purpose of his visit was to strengthen the bonds of friendship between Türkiye and the Soviet Union. Prime Minister Süleyman Demirel, on the other hand, emphasized that despite the diplomatic coldness of the past, they attached great importance to developing relations; he noted that the industrial facilities established with Soviet support provided significant gains for the Turkish economy (Izvestiya, 1968). The Foreign Minister of the Republic of Türkiye, İhsan Sabri Çağlayangil, paid an official visit to the Soviet Union on July 8, 1968. During the meetings, Foreign Minister Andrei Gromyko highlighted the negative effects of American military bases in Türkiye on regional stability. In response, Çağlayangil stated that the bases in question were an obligation arising from Türkiye's NATO membership. At the end of the meetings, the parties demonstrated a common will to develop relations between the two countries and to resolve existing problems, with a constructive approach (Avprf, 132/56-17-67). On the occasion of the 45th anniversary of the founding of the Republic of Türkiye, Nikolai Podgorny, Chairman of the Presidium of the Supreme Soviet of the Soviet Union, sent a congratulatory message to President Cevdet Sunay. In his message, Podgorny expressed his hope for the further development of relations between Türkiye and the Soviet Union, based on the principles of friendship, understanding, and good neighborliness, in line with the interests of both peoples and world peace. President Sunay stated that the contributions of the two countries toward the preservation of international security and peace supported the strengthening of relations. Shortly thereafter, on November 12, 1968, the Soviet Union officially implemented the foreign policy principle known as the "Brezhnev Doctrine." According to this doctrine, any threat or deviation in socialist countries was seen not merely as an internal matter of the country concerned, but as a common problem of the entire socialist system. Consequently, the Soviet Union's right to intervene in other socialist countries was legitimized. This approach manifested itself particularly in the suppression of the 1968 "Prague Spring" movement in Czechoslovakia and consolidated Moscow's dominance over the Eastern Bloc.

President Cevdet Sunay conducted an official visit to the Soviet Union from November 12 to 21, 1969, at the invitation of the Soviet Union. Sunay expressed his optimism about the visit, saying, "I hope it will be beneficial for our good neighborly relations." During his meeting with Nikolai Podgorny, Chairman of the Presidium of the Soviet Supreme Soviet, the existing relations between the two countries, future cooperation opportunities, and current international issues were addressed. It was stated that President Sunay welcomed the Soviet Union's stance in favor of Türkiye. This approach was evaluated as a significant diplomatic gain for Türkiye; Moscow's constructive attitude contributed to Ankara's efforts to enhance its maneuverability on the international stage. Sunay also recalled that Türkiye–Soviet relations were built on the understanding of friendship for which Atatürk and Lenin laid the foundations, expressing his desire for this solid foundation to continue to strengthen (Izvestiya, 1969).

During the meeting held between President Cevdet Sunay and Leonid Brezhnev, General Secretary of the Communist Party of the Soviet Union, the current state of Turkey–Soviet Union relations and various international issues were addressed. The parties reached a consensus that the good neighborly relations between the two countries were progressively strengthening. They emphasized that these relations should be maintained within the framework of the fundamental principles of international law, such as sovereignty, territorial integrity, non-interference in internal affairs, equality, and independence. Furthermore, the Cyprus issue was discussed during the meeting; both sides expressed their hope that a fair solution would be reached based on the island's territorial integrity, as a result of negotiations to be conducted between the Turkish and Greek communities. Brezhnev reiterated the Soviet thesis on this matter, stating that all foreign forces must withdraw from the island. Additionally, he explicitly stated that the negative approaches that had damaged the friendly relations between the two countries in the past were left behind, that the Soviet Union harbored no territorial claims toward Türkiye, and that previous policies had lost their validity (Izvestiya, 1969).

At the end of the visit, the two countries signed a joint declaration, officially announcing that the period of crisis in relations had ended and that a new era based on mutual understanding and cooperation had begun. The handling of the issues raised during the visit, grounded in reciprocity and mutual interests, demonstrated that this contact was not merely a symbolic diplomatic courtesy visit. The discussions were of great importance in demonstrating that a communication channel based on dialogue and trust could be established between Türkiye and the Soviet Union under the rigid conditions of bloc formation during the Cold War. In this respect, the visit served as an occasion to open a new page in the relations between the two countries. It constituted a concrete step toward eliminating the long-standing suspicions between the parties and consolidating mutual understanding.

This normalization process in Türkiye–Soviet Union relations was not limited to bilateral diplomatic contacts; it also had significant implications for strengthening peace and stability in strategic regions such as the Middle East and the Balkans. The fact that the two countries demonstrated a will for peaceful coexistence despite belonging to different ideological camps was considered a remarkable example in international relations at the time (Arda, 28-12-52).

Conclusion and recommendations

Türkiye–Soviet Union relations underwent a significant transformation amid global tensions that deepened after World War II and the challenging conditions of the Cold War. The security concerns created by the Soviet Union's aggressive, expansionist policies in the previous period led Türkiye to align with the West, and this situation necessitated a search for a new balance in diplomatic relations between the two countries. The general framework of the Cold War heightened the importance of the two sides making contact and pursuing diplomatic initiatives to establish stability in relations despite the environment of mutual distrust. In this context, developments such as the withdrawal of Jupiter missiles deployed in Türkiye after the Cuban Missile Crisis raised concerns about security perceptions within the country; however, despite this, steps were taken toward the normalization of relations based on mutual understanding and cooperation on the diplomatic front. One concrete indicator of this process was the visit of a parliamentary delegation, headed by the Speaker of the Grand National Assembly of Türkiye, to the Soviet Union; this visit clearly revealed both the satisfaction with the normalization of relations and the diplomatic importance of establishing mutual trust.

During this period, while Türkiye maintained its alliance relations with the West, it also pursued constructive dialogue and cooperation with the Soviet Union. Bilateral visits, contacts, and high-level meetings not only consolidated mutual trust but also created opportunities for economic cooperation, cultural exchange, and joint work on regional issues. Especially regarding the Cyprus issue, the search for a common solution based on the island's independence and the protection of the rights of both communities, despite the different ideological and political

perspectives of both sides, was an example of significant diplomatic maturity for regional stability and international peace. In this context, Türkiye's approach of multiple dependency and strategic flexibility demonstrated its capacity to expand its diplomatic space while protecting its national interests.

In Soviet foreign policy, a more flexible, conciliatory, and pragmatic diplomatic line was adopted, guided by lessons from the negative experiences of the Stalin era. This approach aimed particularly at revitalizing the foundation of mutual respect and cooperation built during the Lenin and Atatürk eras in bilateral relations with Türkiye. At the same time, this understanding is based on the principle that Türkiye's alliance relations established with the USA should not constitute an obstacle to establishing a healthy and sustainable diplomatic relationship with the Soviet Union. Türkiye's geopolitical position necessitated the development of constructive and balanced relations not only with the Western bloc but also with the Soviet Union. Türkiye could pursue a policy of balance within the framework of mutual respect and diplomatic courtesy with Moscow without compromising its Western alliance or NATO membership.

This diplomatic approach underscores the importance of strategic flexibility rather than absolute bloc loyalty, pragmatic policies grounded in geopolitical realities, and multilateral balance in international relations. Türkiye's efforts to develop relations with the Soviet Union while maintaining its alliance commitments can be seen as a concrete example of its capacity to manage multiple dependencies and distribute national risks. Furthermore, it demonstrated the feasibility of national-interest-centered policies and the effectiveness of diplomatic channels grounded in mutual respect, even in the polarized environment of the Cold War. Especially in regional issues such as Cyprus, the parties, despite their different ideological positions, entering into a search for a common solution made significant contributions to the consolidation of trust in bilateral relations and to the strengthening of the will for peaceful coexistence in the international arena. This process constitutes a classic example of pragmatic diplomacy, multiple dependency management, and strategic flexibility in Türkiye-Soviet relations. Despite the polarized atmosphere of the Cold War, Türkiye and the Soviet Union showed other countries that mutual trust could be rebuilt and that common ground could be found even though the two countries were in different blocs. This process is an important example of Türkiye's multifaceted foreign policy tradition and deserves to be evaluated as a separate area of study in Cold War literature. The most important feature distinguishing the 1960-1969 period is its focus on bilateral relations and cool-headed diplomacy, without sudden, reactive outbursts in the face of events. In this way, mutual visits by heads of state and government intensified; declarations, memoranda, and joint statements placed relations between the two countries within an institutional framework and created a unique communication space that can be evaluated as one of the models of détente during the Cold War.

Declaration of conflict of interest

There is no financial conflict of interest with any institution, organization, or individual regarding our article titled "The Period of Improvement in Turkish-Soviet Relations According to Soviet Sources." Furthermore, there is no conflict of interest among the authors.

Author Contributions

The authors contributed 50% to this study for the 1st Author and 50% for the 2nd Author.

TÜRKÇE SÜRÜM

Giriş

İkinci Dünya Savaşı'nın son safhasında, Sovyetler Birliği ile Türkiye arasındaki diplomatik ilişkiler belirgin biçimde gerilerek bölgesel dengelerin yeniden şekillenmesine zemin hazırlamıştır. Stalin yönetiminin benimsediği yayılcı dış politika yaklaşımı, Türkiye'ye yönelik toprak talepleri ve Boğazlar üzerindeki denetim isteğiyle birleştiğinde, Ankara hükümetini Batı dünyasıyla daha yakın iş birliği arayışına yöneltmiştir. Bu doğrultuda, 1947 yılından itibaren Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri (ABD) arasında askerî, ekonomik ve siyasal alanlarda kapsamlı bir yakınlaşma süreci başlamıştır. ABD Başkanı Harry S. Truman tarafından ilan edilen Truman Doktrini, Türkiye'ye yönelik askerî yardımların temelini oluşturmuş; bu yardım sürecini kısa süre sonra Marshall Planı çerçevesinde yürütülen ekonomik ve kültürel destek programları izlemiştir. Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında Sovyet yönetimi, çevresinde hızla artan Amerikan askerî varlığını ulusal güvenliğe yönelik doğrudan bir tehdit olarak algılamıştır. ABD'nin Türkiye, İngiltere, İtalya, Almanya, Japonya ve Güney Kore gibi stratejik öneme sahip bölgelerde üsler kurması, Moskova'nın güvenlik algısında derin sarsıntılara yol açmıştır. Orta menzilli füzelerin Türkiye, İngiltere ve İtalya topraklarına yerleştirilmesi, Sovyetler açısından bölgesel istikrarsızlığı artıran bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Her ne kadar bu durum daha sonra Sovyetlerin Küba Krizi sürecinde Karayipler'e füze konuşlandırmasıyla karşılıklı bir dengeye dönüşmüş olsa da, Moskova yönetimi bu gelişmeleri Batı'nın saldırgan stratejilerinin bir uzantısı olarak yorumlamıştır. Bu koşullar altında, Sovyet liderliği Türkiye ile ilişkilerde yumuşama kanalları açmaya yönelmiştir. Kremlin'in amacı, hem güney sınırlarında güvenliği temin etmek hem de Ankara'nın Batı İttifakı'yla kurduğu stratejik bağları zayıflatmaktır. Ancak Türkiye, aynı dönemde ABD'nin dış yardım programları kapsamında öncelikli ülkeler arasında yer almış ve iki ülke arasındaki ilişkiler giderek kurumsal bir nitelik kazanmıştır. 4 Temmuz 1948 tarihinde imzalanan ABD-Türkiye Ekonomik İş Birliği Anlaşması, bu sürecin ekonomik boyutunu kalıcı hale getirmiş; ardından gelen askerî yardım paketleri ve üst düzey diplomatik temaslar, Türk-Amerikan ilişkilerinin Soğuk Savaş bağlamında stratejik ortaklığa dönüşmesinde belirleyici rol oynamıştır. Bütün bu gelişmeler, Sovyet yönetiminin güvenlik perspektifinde derin endişelere neden olmuştur (Gasparyan & Oreşokova, 1983).

Türkiye, jeostratejik konumu itibarıyla hem kara hem deniz ulaşım ağları açısından bölgesel ticaretin merkezinde yer almaktaydı. Ülkenin uluslararası ticaret hacminin önemli bir kısmı, Boğazlar üzerinden gerçekleşen deniz taşımacılığı ile kara hatlarını birbirine bağlayan lojistik koridorlardan sağlanmaktaydı. Bu kritik güzergâhların denetimini elinde bulundurması, Ankara'nın özellikle Batı ülkeleriyle yürüttüğü diplomatik temaslarda müzakere kapasitesini artıran bir faktör hâline gelmiştir. Savaş sonrasındaki yeniden yapılanma döneminde Amerikan sermayesinin Türkiye ekonomisine çeşitli kanallar üzerinden girmeye başladığı görülmektedir. Bu kanallar arasında, ekonomik ve teknik yardım programları, tarımsal üretimi teşvik eden dış destekler, Dünya Bankası ve Eximbank tarafından sağlanan uzun vadeli krediler ile Amerikan özel sektörünün enerji, petrol arama ve jeolojik araştırma alanlarındaki yatırımları öne çıkmıştır. Sağlanan mali yardımların büyük bölümü kamu kurumları aracılığıyla yönetilmiş ve ağırlıklı olarak devlet sektörüne yönlendirilmiştir. ABD kaynaklı ekonomik yardımların temel hedefi Türkiye'nin ihracat kapasitesini güçlendirmek ve dış ticaret dengesini istikrara kavuşturmak olarak değerlendirilmiştir (Qasımlı, 2013).

Türkiye, kalkınma politikalarının temel bileşenlerinden biri olan beş yıllık kalkınma planlarını uygulamaya koyarken, bu programların finansmanını sağlamak amacıyla Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere çeşitli NATO ülkelerinden yaklaşık 1,5 milyar dolar tutarında dış kaynak elde etmiştir. Söz konusu mali destek, Ankara'nın ekonomik kalkınma hedefleriyle dış politika tercihleri arasındaki paralelliği ortaya koymakta ve Türkiye'nin yönelimlerinin giderek belirgin biçimde Batı ekseninde şekillendiğini göstermektedir. Bununla birlikte, bu gelişmeler

Sovyetler Birliği tarafından bölgesel güç dengeleri açısından tehdit edici bir eğilim olarak değerlendirilmiş ve Moskova yönetiminde belirgin bir tedirginliğe yol açmıştır (Arda, 28-12-31-18). Sovyet lideri Nikita Sergeyeviç Kruşçev, 2 Temmuz 1962 tarihli bir konuşmasında Türkiye'ye yönelen Amerikan yardımlarını sert biçimde eleştirmiştir. Kruşçev'e göre Türkiye, 1948 sonrasında aldığı yoğun dış desteğe rağmen sanayileşme sürecinde kayda değer bir ilerleme kaydedememiştir. Bu bağlamda, Türkiye'nin millî gelirinde sanayi sektörünün payının 1948'de %10,5 düzeyindeyken 1960'ta yalnızca %10,9'a yükselmesi, ekonomik yardımların ülke kalkınmasına sınırlı katkı sunduğunun göstergesi olarak sunulmuştur. Kruşçev'in değerlendirmelerinde, Türkiye ekonomisinin bu dönemde giderek artan biçimde dış kaynaklara bağımlı hâle geldiği vurgulanmıştır. Ona göre Türkiye, yalnızca sanayi üretiminde değil, tarımsal alanda da kendi kendine yeterlilikten uzaklaşmış; hatta temel tüketim maddelerinin bir bölümünü ithal etmek zorunda kalmıştır. Bu tespitler, Sovyet bakış açısından Türkiye'nin Batı yardımlarına dayalı kalkınma modelinin sürdürülebilirliğine yönelik derin kuşkuları yansıtmaktadır (Hruşçov, 1963).

Soğuk Savaş'ın erken evrelerinde Amerika Birleşik Devletleri tarafından geliştirilen U-2 tipi yüksek irtifa keşif uçakları, Sovyetler Birliği'nin askerî kapasitesine ve stratejik tesislerine ilişkin istihbarat toplamak amacıyla sistematik uçuşlar gerçekleştirmekteydi. Bu operasyonlar, Sovyet yönetimi tarafından uluslararası hukuk ihlali olarak görülmüş ve birçok kez diplomatik yollarla protesto edilmiştir. Ancak uzun bir süre boyunca Moskova, bu tür yüksek irtifa keşif uçuşlarını önleyebilecek etkin bir savunma sistemi geliştirmekte zorlanmıştır. Sovyet lideri Nikita Sergeyeviç Kruşçev, bu durumu ulusal güvenlik açısından ciddi bir tehdit olarak değerlendirmiş ve bu uçuşları engelleyebilecek teknik ve askerî önlemlerin hızla hayata geçirilmesi yönünde talimat vermiştir. Bu doğrultuda geliştirilen yeni hava savunma sistemleri sonucunda, 1 Mayıs 1960 tarihinde Sovyet hava sahasında bir U-2 uçağının düşürülmesi, iki süper güç arasındaki gerilimi keskin biçimde tırmandırmıştır. Bu olay, yalnızca Soğuk Savaş döneminin en ciddi diplomatik krizlerinden biri olarak kayda geçmekle kalmamış; aynı zamanda ABD'nin istihbarat faaliyetlerinin meşruiyeti, ulusal egemenlik sınırlarının ihlali ve uluslararası güvenlik dengeleri üzerine yeni tartışmaların da başlamasına neden olmuştur (Grinevski, 1998). Sovyetler Birliği, U-2 tipi keşif uçağının 27 Nisan 1960'ta Türkiye'nin İncirlik Hava Üssü'nden havalanıp Pakistan üzerinden Sovyet hava sahasına geçiş yaptığını bildirmiştir. Sovyet yetkililer, Türkiye topraklarında konuşlandırılan yabancı askerî unsurların, bölgedeki saldırgan politikaların bir parçası hâline geldiğini ileri sürerek bu durumdan Ankara'yı sorumlu tutmuştur. Türk hükûmeti ise, söz konusu keşif faaliyetlerinin Amerikan Hava Kuvvetleri tarafından bağımsız biçimde yürütüldüğünü ve Türkiye'nin bu operasyonlar üzerinde herhangi bir doğrudan denetim yetkisine sahip olmadığını belirtmiş, müttefik kuvvetlerin Türk üslerinden yararlanmasının Birleşmiş Milletler Antlaşması ve uluslararası hukuk normları çerçevesinde gerçekleştiğini ifade etmiştir. Türkiye ayrıca, hiçbir koşulda müttefik hava unsurlarının komşu devletlerin güvenliğini tehdit edebilecek faaliyetlerine kendi hava sahası üzerinden izin vermediğini ve böyle bir durumun ülkenin dış politika ilkeleriyle bağdaşmadığını vurgulamıştır.

U-2 Krizi, Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki askerî ve stratejik iş birliğini daha da güçlendiren bir dönüm noktası olmuştur. Krizin ardından, 5 Mart 1960 tarihinde iki ülke arasında imzalanan anlaşma ile Türk Silahlı Kuvvetleri personelinin nükleer silah sistemleri konusunda eğitilmesi ve bu alandaki teknik bilginin paylaşılması karara bağlanmıştır. Aynı yılın 26 Aralık 1960 tarihinde Paris'te gerçekleştirilen NATO zirvesinde, Türkiye'nin savunma kapasitesini artırmak amacıyla ülkeye Jüpiter tipi orta menzilli balistik füzelerin yerleştirilmesi onaylanmıştır. Bu karar doğrultusunda ABD, Türkiye'ye nükleer teknoloji ve füze sistemleri konusunda uzman bir heyet göndermiştir. Heyetin temel görevi, Türkiye topraklarında nükleer başlıkların konuşlandırılmasına uygun bölgeleri tespit etmek ve bu alanlarda gerekli teknik altyapının inşasına öncülük etmek olmuştur. Aynı zamanda, füze üslerinde görev yapacak Türk subayları da ileri düzey teknik eğitim almak üzere ABD'ye gönderilmiştir. Bu kapsamda yürütülen çalışmalar sonucunda, İzmir yakınlarında Jüpiter füzelerinin konuşlandırılacağı bir üssün inşasına başlanmıştır. Böylece Türkiye, NATO'nun nükleer caydırıcılık stratejisinde kilit bir konum

edinmiş; Soğuk Savaş döneminde Batı Bloku'nun savunma mimarisi içerisinde daha merkezi bir rol üstlenmiştir (Arda, 28-12-31-21).

Moskova yönetimi, Türkiye'nin nükleer silahlarla donatılmasını ve bu silahların Sovyet sınırlarına yakın bölgelerde konuşlandırılmasını ulusal güvenlik açısından ciddi bir tehdit olarak değerlendirmiştir. Bu çerçevede, 3 Şubat 1961 tarihinde Sovyetler Birliği'nin Ankara Büyükelçisi Nikolay Rijkov, Türk Dışişleri Bakanı Selim Sarper ile gerçekleştirdiği görüşmede, Sovyet hükûmetinin kaygılarını içeren resmi bir mektubu iletmıştır. Mektupta, Türkiye topraklarında NATO'ya bağlı nükleer üslerin kurulmasının yalnızca Sovyetler için değil, aynı zamanda Türkiye'nin kendi güvenliği açısından da risk oluşturduğu vurgulanmış ve yabancı güçlerin operasyonlarına ev sahipliği yapmanın olası sonuçlarının ağır olabileceği ifade edilmiştir (Sbornik, 1962).

Türkiye, Sovyetler Birliği'ne ilettiği diplomatik yanıtında, ulusal güvenliğin korunmasının devletin temel ve vazgeçilmez sorumluluklarından biri olduğunu vurgulamış; bu doğrultuda gerekli tüm önlemlerin alınacağını bildirmiştir. Ankara yönetimi, uluslararası hukuk normları ve egemenlik ilkesi çerçevesinde yürütülen savunma iş birliklerinin meşru nitelikte olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, Sovyet tarafının güvenlik kaygılarına rağmen Türkiye'nin, ittifak ilişkileri kapsamındaki askerî iş birliklerini sürdürme kararlılığında olduğu açıkça belirtilmiştir. Bu dönemde, Türkiye'de stratejik değere sahip askerî tesislerin kurulması ve modernizasyonu süreci hız kazanmıştır. İzmir Çiğli Hava Üssü, ABD Hava Kuvvetleri'ne ait savaş uçaklarının konuşlandırıldığı önemli bir merkez hâline gelirken; Hatay'ın İskenderun ilçesinde modern bir deniz üssü ve liman inşası başlatılmıştır (Avprf, 132/54-9-21).

ABD istihbarat birimleri, Küba'daki Sovyet füzelerinin varlığını uydu görüntüleri aracılığıyla tespit etmiştir. Savunma Bakanı Robert McNamara, ABD'nin kıtalararası füze kapasitesinin Sovyetler Birliği'nden en az 17 kat daha fazla olduğunu belirtmiştir. Küba'da konuşlu 44 Sovyet füzesi karşısında, yalnızca Türkiye'deki yaklaşık 330 Amerikan füzesi Sovyet hedeflerine yönlendirilebilecek kapasitedeydi (Combs, 1997). Sovyetler Birliği, krizden yararlanarak Türkiye ve Pakistan'daki yabancı askerî üslerin kaldırılmasını sağlama girişiminde bulunmuştur (Rgani, 3/16-947). 28 Ekim 1962 tarihinde yapılan görüşmede ABD, Türkiye'de konuşlu Jüpiter füzelerinin kaldırılmasının çözümsüz bir mesele olmadığını belirtmiş; Sovyet füzelerinin Küba'dan çıkarılmasının ardından Türkiye'deki üslerin kapatılmaya hazır olunduğunu ifade etmiştir (Grinevskiy, 1993). Ancak Başkan John F. Kennedy, bu önerinin kamuoyuna veya üçüncü taraflara açıklanmamasını Sovyetler'den talep etmiş; çünkü Türkiye'deki üslerin durumu yalnızca ABD'nin değil, NATO'nun yetkisine tabi bir mesele olarak görülmekteydi (Rgani, 3/18-101). Sovyet tarafı, Türkiye'deki Amerikan füzelerinin kaldırılması önerisine olumlu yaklaşmış, ancak sürecin derhal başlatılmaması ve gerilimin yatışması için zaman tanınması gerektiğini vurgulamıştır (Rgani, 3/16-947). Nihayetinde, ABD Türkiye'deki Jüpiter füzelerini sessiz bir şekilde geri çekmiştir. Bu karar, Türkiye'nin kriz sırasında ABD ile olan ittifakına rağmen, Türk kamuoyunda endişe yaratmış ve ABD'ye bağlı şekillenen güvenlik algısını etkilemiştir (Walker, 1994).

Sovyet lideri Kruşçev, Amerikan askerî üslerine ev sahipliği yapan ülkelerin fiilen Sovyet tehdidi altına girdiğini ve bu nedenle olası bir çatışma durumunda doğrudan hedef konumuna dönüşebileceklerini belirtmiştir. Kruşçev'e göre, bu üslerin varlığı yalnızca bölgesel istikrarsızlığı artırmakla kalmamakta, aynı zamanda bu ülkeleri büyük güç rekabetinin cephe hattına taşımaktaydı. Konuşmasının devamında Kruşçev, Türkiye'ye yerleştirilen nükleer başlıklı Jüpiter füzelerinin ABD'nin savunma güvenliğini sağlamaya yönelik bir önlemden ziyade, Sovyetler Birliği'ni çevreleme ve baskı altına alma stratejisinin bir parçası olduğunu ileri sürmüştür. Bu değerlendirme, Moskova'nın gözünde Türkiye'nin Batı Bloku içindeki rolünü bir savunma müttefiki olmaktan çıkarıp, Amerikan çıkarlarının uzantısı hâline getiren bir gelişme olarak yorumlanmıştır (Hruşçov, 1963). Nikita Kruşçev, Kıbrıs Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios'a destek vererek Kıbrıs'ın bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünün korunmasına yönelik girişimlerini takdir etmiş başarı dileklerini iletmıştır. Bu dönemde, Sovyetler Birliği'nin doğrudan desteğini alan Kıbrıs Komünist Partisi AKEL adada Makarios yönetimiyle yakın bir iş birliği geliştirmiştir. SSCB

ile AKEL arasında kurulan bu stratejik ilişki, Kıbrıs'ta sosyalist politikaların uygulanması ve ideolojik etkilerin yaygınlaştırılması yönünde fırsatlar yaratmıştır. Sovyetler Birliği, adada komünist ideolojinin güçlendirilmesini hedeflerken, Kıbrıslı Rum toplumu içerisinde Batı karşıtı söylemlerin yaygınlaştırılmasını teşvik etmiştir (Avprf, 132/54-12-39-41).

1963 yılı, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki karşılıklı güveni pekiştirmeye yönelik diplomatik girişimlerin yoğunlaşmaya başladığı bir dönem olarak öne çıkmıştır. Sovyetler Birliği'nin daveti üzerine, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Suat Hayri Ürgüplü başkanlığındaki parlamento heyeti, 30 Mayıs-14 Haziran 1963 tarihleri arasında kapsamlı bir resmî ziyaret gerçekleştirmiştir. Heyet, altı senatör, dokuz milletvekili, bir senato mali işler dairesi başkanı ve bir tercümandan oluşmuştur. Ziyaret kapsamında Moskova, Leningrad ve Volgograd şehirlerinin yanı sıra, Azerbaycan ve Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri de ziyaret edilmiştir. Yapılan resmî görüşmelerde, Sovyet yetkililer Türkiye ile ilişkilerin normalleşmesini arzu ettiklerini ve dostane iş birliğini geliştirmeye hazır olduklarını belirtmişlerdir (Pravda, 1963).

1960'lı yılların başında Türkiye'nin savunma harcamaları dikkate değer bir artış göstermiştir. devlet bütçesinin yaklaşık %25 i savunma giderlerine tahsis edilmiştir. Bu düzeydeki askerî harcama, Türkiye'nin hem NATO içindeki yükümlülüklerini yerine getirme çabasını hem de bölgesel güvenlik kaygılarını yansıtmaktaydı. Söz konusu dönemde Türkiye, Yakın ve Orta Doğu coğrafyasında en geniş kara kuvvetlerinden birine sahip ülke konumuna ulaşmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde yaklaşık 452.000 aktif askerî personel görev yapmakta; buna ek olarak, 2,5 milyon civarında yedek personel bulunmaktaydı. Bu tablo, Türkiye'nin savunma kapasitesinin niceliksel büyüklüğünü ve Soğuk Savaş koşullarında güvenlik önceliklerine verdiği önemi açık biçimde ortaya koymaktaydı (Avprf, 132/54-10-114).

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modern savaş standartlarına uyumunu artırma amacıyla, Amerika Birleşik Devletleri tarafından teknik ve stratejik destek sağlanmıştır. Bu destek kapsamında, gelişmiş silah sistemleri, mühimmat ve elektronik harp donanımı Türkiye'ye tedarik edilmiştir. Ayrıca, ABD'den gönderilen uzman heyetler, ülke içindeki askerî tesisleri ziyaret ederek destek programlarının uygulanışını saha çalışmalarıyla değerlendirmişlerdir. Bu süreç, hem Türkiye'nin askerî modernizasyon sürecinin hızlanmasına katkıda bulunmuş hem de iki ülke arasındaki stratejik iş birliğini güçlendirmiştir (Arda, 28-12-31-2).

Sovyet kaynaklarına göre, Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye'deki Genelkurmay ve Savunma Bakanlığı üzerinde belirgin bir etki alanı oluşturmuş ve bazı stratejik karar alma süreçlerine müdahil olmuştur. Ayrıca, Türk Donanması envanterine katılan Polaris tipi nükleer başlık taşıyabilen Amerikan denizaltılarının varlığı, Sovyetler açısından kaygı verici bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Sovyet raporlarında, Türkiye hükümetinin bu dönemde, Sovyetler aleyhinde yürütülecek istihbarat faaliyetlerine destek sağlamak amacıyla Amerikan tarafına geniş yetki ve erişim olanakları tanıdığı ileri sürülmektedir (Huruşçov, 1963). Söz konusu kaynaklar, Amerikan yaşam biçiminin yaygınlaştırılması ve Sovyetler Birliği'ne yönelik olumsuz algıların pekiştirilmesine yönelik faaliyetlerin özellikle subaylar ve genç nüfus üzerinde yoğunlaştığını ifade etmektedir. Bu bağlamda, Amerikan kolejleri ve burs programları aracılığıyla yürütülen öğrenci değişim programları, Türkiye'de Amerikan eğitim sisteminin etkisini artırmıştır. Ayrıca, ülke genelindeki öğretmen okullarının Amerikan eğitim modeli temel alınarak yeniden yapılandırılması önerilmiş; bu önerilerin uygulanmaması durumunda söz konusu yardım ve destek programlarının kesilmesi ihtimalinin gündeme gelebileceği vurgulanmıştır (Avprf, 132/54-12-95).

Brejnev döneminde Türk Sovyet ilişkilerindeki gelişmeler

1960'lı yıllarda Sovyetler Birliği, hem iç hem de dış politikada bir dizi ciddi zorlukla karşılaşmıştır. Ülke genelinde derinleşen ekonomik sıkıntılar, halk arasında yaygın bir memnuniyetsizlik ve toplumsal gerilim yaratmıştır. Aynı dönemde, devlet mekanizması içinde siyasi rekabet ve iktidar mücadeleleri belirgin biçimde yoğunlaşmıştır. Bu çalkantılı ortamda, 14 Ekim 1964 tarihinde gerçekleştirilen Sovyetler Birliği Komünist Partisi toplantısında, Nikita Kruşçev'in sağlık gerekçeleri öne sürülerek Genel Sekreterlik görevinden alınması, parti içerisinde sessiz bir

değişimi işaret etmiştir (Foreign Relations, 1992). Kruşçev'in görevden uzaklaştırılmasının ardından, Leonid İliç Brejnev, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreterliği görevine atanmıştır. Gençlik yıllarında Komsomol teşkilatında aktif görevler üstlenen Brejnev, II. Dünya Savaşı sırasında siyasi komiser olarak görev yapmıştır. Siyasi kariyeri boyunca, özellikle örgütleyici ve disiplinli kişiliği ile öne çıkan Brejnev, parti yönetiminde istikrar ve dengeyi gözetken bir yaklaşım benimsemiştir (İzvestiya, 1964). Bakanlar Kurulu Başkanlığı görevine Aleksey Kosigin'in getirilmesiyle, Leonid Brejnev'in siyasi etkisi belirgin biçimde artmıştır. Bu süreçte, Türkiye karşıtı tutumlarıyla bilinen A. İ. Mikoyan'ın yerine Yüksek Sovyet Prezidyumu Başkanlığı görevine Nikolay Podgorniy atanmıştır. Bu değişiklikler sonucunda, Sovyet yönetiminde Brejnev, Kosigin ve Podgorniy arasında karşılıklı iş birliğine dayanan bir üçlü yönetim modeli oluşmuştur.

Bu dönemde, Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Andrey Gromiko'nun daveti üzerine, Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin başkanlığındaki Türk heyeti, 30 Ekim-6 Kasım 1964 tarihleri arasında resmî bir ziyarette bulunmuştur. Ziyaretin başlıca amaçları, Türkiye için öncelikli bir mesele olan Kıbrıs sorununu gündeme taşımak ve iki ülke arasındaki ekonomik iş birliği olanaklarını geliştirmektir. Söz konusu temas, Batı Bloku ülkelerinden birinin, Sovyetler'deki üst düzey iktidar değişikliğinin ardından gerçekleştirdiği ilk resmi ziyaret olma özelliği taşımaktadır. Görüşmeler sırasında Gromiko, Sovyetler Birliği'nin Enosis'e karşı bir duruş sergilediğini, Kıbrıs sorununa dış müdahaleyi uygun bulmadığını ifade etmiş; adada yabancı askerî üs bulunmaması, federal bir yönetim yapısı kurulması ve iki toplumun eşit haklara sahip olması gerektiğini vurgulamıştır (Arda, 28-12-35-9). Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkilerinin mevcut durumu ve geleceğe yönelik potansiyel gelişim eksenleri, Kosigin ve Erkin tarafından kapsamlı biçimde değerlendirilmiştir. Görüşmeler sonucunda, taraflar, Mustafa Kemal Atatürk ve V. İ. Lenin döneminde temeli atılan dostane ilişkilerin, karşılıklı güven çerçevesinde yeniden tesis edilmesi gerektiği konusunda mutabık kalmıştır. Kosigin, iki ülkenin farklı ittifak sistemlerinde yer almasının, dostane ilişkilerin ilerlemesini engellemeyeceğini özellikle belirtmiştir. Ancak güvenlik politikalarına ilişkin yaklaşımlarda bazı farklılıklar görülmüştür. Kosigin, NATO'yu saldırgan bir yapı olarak değerlendirmiş; buna karşılık Erkin, Türkiye'nin NATO üyeliğinin Sovyetler ile ilişkilerin gerilmesine yol açmadığını, aksine, II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin güvenlik arayışının bir sonucu olduğunu tarihsel bağlamla açıklamıştır. Özellikle Stalingrad Muharebesi sonrası SSCB'nin Türkiye politikasındaki değişimleri vurgulayan Erkin'e karşı, Kosigin geçmişteki anlaşmazlıkların geride bırakılması ve iş birliğine odaklanılması gerektiğini ifade etmiştir (Arda, 28-12-45-42).

Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında yürütülen diplomatik görüşmelerin ardından, 6 Kasım 1964 tarihinde yayımlanan ortak deklarasyon ile süreç resmî bir çerçeveye kavuşturulmuştur. Bu metin, ikili ilişkilerin geleceğine dair temel ilkeleri ortaya koymakta ve iş birliği yapılabilecek alanları tanımlamaktadır. Deklarasyon, tarafların birçok konuda uzlaştığını teyit etmekte ve uluslararası alanda barışın kalıcı hâle getirilmesi ile küresel gerilimin azaltılması yönündeki ortak çabayı açık biçimde ortaya koymaktadır.

Belge, özellikle devletlerin karşılıklı bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne ve egemen eşitlik ilkesine saygı temelinde gelişecek iyi komşuluk ilişkilerinin güçlendirilmesini öncelikli hedef olarak vurgulamaktadır. Bu çerçevede, Türkiye ve Sovyetler Birliği, farklı sosyal ve siyasi sistemlere sahip olmalarına rağmen, karşılıklı barış ve iş birliği temelinde bir arada var olmanın mümkün olduğunu kabul etmiştir. Deklarasyon ayrıca, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğüne saygı, adada yaşayan Türk ve Rum toplumlarının yasal haklarının korunması ve iki toplumun barış içinde bir arada yaşamasına imkân sağlayacak çözüm modellerinin desteklenmesini öne çıkarmaktadır (Sbornik, 1966). Sovyet basını, Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkilerindeki canlanmaya dikkat çekmiş ve Ankara'nın dış politika hamlelerinin Moskova tarafından yakından izlendiğini belirtmiştir. Bir gazetede yer alan, "Güney komşumuz Türkiye, barış ve dostluk yönündeki arzusunu birçok defa göstermiştir" ifadesi, Sovyet yönetiminin Türkiye'ye yönelik tutumunda daha yapıcı ve olumlu bir üslup benimsediğini göstermektedir (İzvestiya, 1965). Bu dönemde, Leonid Brejnev de Türkiye ile ilgili gelişmeleri olumlu karşılamış; tüm komşu ülkelerle iyi ilişkilerin sürdürülmesinin Sovyetler Birliği dış politikasının temel ve

değişmez ilkelerinden biri olduğunu vurgulamıştır (Brejnev, 1978). Öte yandan, Sovyetler Birliği Yüksek Sovyeti Başkanı Nikolay Podgorniy, başkanlığını üstlendiği on kişilik heyetle 4 Ocak 1965 tarihinde Türkiye'yi resmi olarak ziyaret etmiş; bu ziyaret, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler açısından önemli bir dönemeç olarak değerlendirilmiştir. Podgorniy, ziyaret sırasında, komşu devletlerin sınırlarının dostane ilişkiler zemininde belirlenmesinin önemine işaret etmiş ve geçmişte Atatürk ile Lenin döneminde tesis edilen iş birliği ruhunun yeniden canlandırılması gerektiğini belirtmiştir. Görüşmelerin odağını, Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkilerinin mevcut durumu ile geçmişteki gerilimler oluşturmuştur. Dönemin Başbakanı İsmet İnönü, önceki süreçteki sorunların tarihsel kökenlerine dikkat çekerek, ilişkilerde yaşanan gerginliklerde Sovyet tarafının sorumluluğuna işaret etmiştir. Buna karşılık Podgorniy, geçmişin yükünden arınmanın ve yeni bir sayfa açmanın zamanının geldiğini vurgulamış; dostane ilişkilerin önünde herhangi bir engelin bulunmadığını ve Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yönelik herhangi bir toprak iddiası ya da saldırı niyeti taşımadığını açık biçimde teyit etmiştir (Izvestiya, 1965).

Sovyetler Birliği Yüksek Sovyeti Başkanı Nikolay V. Podgorniy, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada, geçmişte Sovyet-Türk ilişkilerinde yaşanan olumsuzlukların iki tarafın da hatalarından kaynaklandığını ifade etmiştir. Podgorniy, Sovyet yönetiminin geçmişte yaptığı bazı hatalı açıklamaların ilişkiler üzerinde olumsuz etkiler yarattığını kabul etmiş; ancak Türkiye tarafının da tüm tutumlarının kusursuz olmadığını belirtmiştir. Bununla birlikte, Sovyetler Birliği'nin söz konusu yanlışlıkları açıkça tanıdığı vurgulanmıştır. Podgorniy, geçmişteki hataların artık geride bırakılması gerektiğini ve iki ülke arasında dostane ve iyi komşuluk ilişkilerinin yeniden tesis edilmesinin önünde herhangi bir engel bulunmadığını dile getirmiştir. Konuşmasında ayrıca, Sovyetler Birliği ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerin yeni bir döneme girmesi gerektiğini belirtmiş ve mevcut koşulların, bu ilişkilerin geliştirilip sağlam temeller üzerine oturtulması için elverişli olduğunu ifade etmiştir. Podgorniy, iki ülkenin neredeyse eş zamanlı olarak kurulduğunu hatırlatarak, geçmişte ortak düşmanlara karşı yürütülen uzun süreli iş birliği deneyimini de anımsatmıştır. Bu bağlamda, Lenin ve Atatürk dönemlerinde şekillenen dostluk ve iş birliği ruhuna geri dönülmesinin önemine işaret etmiş ve Sovyet hükümetinin bu sürecin önünde herhangi bir engel görmediğini özellikle belirtmiştir. Kıbrıs sorununa ilişkin değerlendirmesinde, Podgorniy çözümün barışçıl yollarla sağlanması gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre çözüm süreci, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenliği ve toprak bütünlüğüne saygı, adadaki Türk ve Rum toplumlarının yasal haklarının korunması ve iki toplumun barış içinde bir arada yaşamasının güvence altına alınması esasına dayanmalıdır. Ayrıca, her iki grubun varlığının tanınmasının, adada kalıcı barışın tesis edilmesi açısından temel bir koşul olduğunu vurgulamıştır (TBMMZC, 1965). Buna paralel olarak, 21 Ocak 1965 tarihinde Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Andrey Gromiko, SSCB'nin Kıbrıs sorununa ilişkin resmi yaklaşımını kamuoyuna açıklamıştır. Gromiko, Kıbrıs halkının kendi etnik ve toplumsal yapısını göz önünde bulundurarak, bağımsız ve egemen bir devlet kurma hakkına sahip olduğunu vurgulamıştır (Izvetistiya, 1965). Bakan Gromiko'nun 17 Mayıs 1965 tarihinde gerçekleştirdiği resmî Türkiye ziyareti, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerde önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilmiştir. Gromiko, bu temasların Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında karşılıklı anlayışa dayalı, olumlu ve yapıcı ilişkilerin gelişmesine katkı sağladığına inandıklarını belirtmiştir. Görüşmelerde, Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkilerinin çok yönlü biçimde geliştirilmesinin önemi vurgulanmış; özellikle ekonomik alandaki iş birliğinin güçlendirilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Ayrıca, iki ülkenin farklı ideolojik kamplarda yer almasının, aralarındaki iş birliğinin ilerletilmesine engel teşkil etmemesi gerektiği konusunda ortak bir anlayışa varılmıştır (Izvetistiya, 1965). Konuk Bakan ülkeden ayrılmadan önce yayımlanan ortak mutabakat metninde, iki tarafın uluslararası ilişkilerde ve ikili temaslarda karşılıklı çıkarlar doğrultusunda iş birliği içinde hareket etme kararlılığında oldukları ifade edilmiştir. Metinde, dünya barışının korunması ve uluslararası dayanışmanın güçlendirilmesi yönünde ortak çaba gösterileceği taahhüt edilmiştir. Bununla birlikte, farklı siyasi ve ekonomik sistemlere sahip devletlerin bir arada barış içinde yaşayabilmesinin mümkün olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, Birleşmiş Milletlerin daha etkin bir yapıya kavuşturulması gerekliliği üzerinde durulmuştur. 6 Kasım 1964 tarihli Türk-Sovyet deklarasyona bağlı kalındığı açıkça belirtilmiş Kıbrıs meselesine yönelik her türlü dış

müdahalenin kabul edilemez olduğu da özellikle vurgulanmıştır (Gramiko,1988). Gromiko'nun gerçekleştirdiği ziyaretin ardından Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkilerinde kayda değer bir yakınlaşma eğilimi gözlemlenmiştir. Diplomatik temaslar yalnızca sıklık kazanmakla kalmamış, aynı zamanda görüşmeler daha yapıcı ve sonuç odaklı bir zemine oturmuştur. Bu süreç, iki ülkenin karşılıklı güven ve iş birliği temelinde ilişkilerini yeniden yapılandırma iradesini yansıtmaktadır. Ziyaret sonrasında Türk dış politikasında, özellikle bazı uluslararası meselelerde Sovyetler Birliği'nin talepleri doğrultusunda pozisyon alma eğilimi belirginleşmiştir. Bu yaklaşım, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile ilişkilerde dengeyi gözeterek hem kendi ulusal çıkarlarını koruma hem de bölgesel istikrarı sağlama hedefiyle uyumlu bir adım olarak değerlendirilmiştir. Somut bir örnek olarak, Haziran ayında Türk hükümeti, Sovyetler Birliği'nin Asya ve Afrika Ülkeleri Konferansı'na katılımını resmî olarak desteklediğini açıklamış ve bu karar, iki ülke arasındaki diplomatik yakınlaşmanın pratik bir yansıması olarak kayıtlara geçmiştir. Bu gelişmeler, Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkilerinde yalnızca kısa vadeli diplomatik kazanımların değil, uzun vadede karşılıklı anlayış ve iş birliğine dayalı bir ilişkinin tesis edilmesine de katkı sağlamıştır (İzvetistiya, 1965).

Başbakan Suat Hayri Ürgüplü, 9-16 Ağustos 1965'te 33 yıl aradan sonraki en yüksek düzeyli diplomatik temas olan Sovyetler Birliği ziyaretini gerçekleştirdi. Görüşmelerde Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkilerinin durumu ve geleceği, Kıbrıs meselesi ve uluslararası konular ele alındı. Her iki taraf da ilişkileri güçlendirme iradesi gösterse de, mevcut iş birliği seviyesinin potansiyelin gerisinde kaldığı belirtildi. Ürgüplü, ilişkilerin karşılıklı güven ve anlayışla geliştirilmesinin bölgesel ve küresel barış için kritik olduğunu vurguladı. Atatürk ve Lenin dönemine dayanan dostluğun tarihî temellerine dikkat çekerek, ilişkilerin iç işlerine karışmama, egemenliğe saygı ve eşitlik çerçevesinde sürdüğünü hatırlattı. Türkiye'nin Kıbrıs'ın bağımsızlığına müdahale etmeyeceğini açıkça belirterek, temel kaygılarının Kıbrıs Türk toplumunun varlığının ve yasal haklarının güvence altına alınması olduğunu dile getirdi. Sovyet Başbakanı Aleksey Kosigin, ilişkilerin yeniden canlanmaya başladığını ve Atatürk-Lenin dönemindeki seviyeye ulaşılmasının arzulandığını ifade etti. Kosigin, Sovyetler Birliği'nin Kıbrıs'ın bağımsızlık ve egemenliğine saygı duyduğunu, meselenin iki toplum arasında eşitlik temelinde müzakereyle çözülmesinden yana olduğunu ve tüm dış güçlerin adadan çekilmesi gerektiğini vurguladı. Bu dostluğun üçüncü bir tarafa karşı olmadığını da ekledi. Ziyaret sonunda, ortak bildiri, ticaret/ekonomi ve Sovyet yatırımları konularında çalışmak üzere üç alt komite kuruldu. Bu yapı, diplomatik ve ekonomik iş birliğini güçlendirmeye yönelik kararlı bir adım olarak öne çıktı. (İzvetistiya, 1965) Ortak bildiride, Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkilerinin temel ilkeleri açık biçimde ifade edilmiştir. Taraflar, bağımsızlık, toprak bütünlüğü ve egemen eşitlik prensiplerine dayalı olarak, karşılıklı saygı çerçevesinde bir iyi komşuluk ilişkisi tesis etme iradelerini ortaya koymuşlardır. Bildiride ayrıca, devlet başkanları düzeyinde gerçekleştirilen karşılıklı ziyaretlerin yalnızca ikili ilişkileri güçlendirmekle kalmayacağı, aynı zamanda uluslararası barışa katkı sağlayacağı vurgulanmıştır. Ekonomik ve ticari iş birliği konuları da bildiride detaylı biçimde ele alınmıştır. Her iki taraf, ticaret hacmindeki son dönemdeki artıştan duydukları memnuniyeti dile getirmiş ve bu olumlu gelişmelerin sürdürülebilir hâle getirilmesi gerekliliğinde mutabık kalmıştır. Türkiye, Sovyetler Birliği'nden otomotiv ve sanayi tesisleri alanında teknik destek talep ederken; Sovyetler Birliği, Türkiye'de üretilen ürünlerin ithalatına olumlu yaklaşacağını ifade etmiştir. Bu durum, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin derinleştirilmesi ve karşılıklı faydaya dayalı iş birliğinin güçlendirilmesi yönündeki iradeyi açıkça ortaya koymaktadır (İzvestiya, 1965). Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Genel Sekreteri Leonid İlyiç Brejnev, Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkilerinin geliştirilmesine ilişkin açıklamasında, diplomatik normalleşme sürecine verdiği önemi vurgulamıştır. Brejnev, Türkiye ile ilişkilerin normalleştirilmesine yönelik politikaların kararlılıkla sürdürüleceğini ifade etmiş; taraflar arasında güvene dayalı ve yapıcı bir iş birliği ortamının tesisinin öncelikli hedeflerden biri olduğunu belirtmiştir (Brejnev, 1973).

10 Ekim 1965 tarihinde yapılan genel seçimlerde Adalet Partisi'nin başarılı olması ile Süleyman Demirel liderliğinde tek başına bir hükümet kurulmuştur. Bu dönemde, Türk-Sovyet ilişkilerinde önceki hızlı yakınlaşma süreci belirli ölçüde yavaşlamıştır. Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile yürüttüğü diyalogu, Cumhuriyet'in kurucusu Mustafa

Kemal Atatürk tarafından belirlenen temel dış politika ilkeleri doğrultusunda sürdürme niyetinde olduğunu ifade etmiştir. Bakan, tarihsel bağlamda Türkiye ile Rusya arasında gerçekleşmiş on üç savaşın hafızalardan silinmediğini ve bu savaşların ülkeye ekonomik açıdan ciddi maliyetler yüklediğini vurgulamıştır. Ayrıca, bu tahribatların uzun vadeli etkilerine dikkat çeken Çağlayangil, Sovyetler Birliği'nin artık Türkiye'yi çağdaş ve gelişmiş bir devlet olarak tanımasının gerekli olduğunu özellikle belirtmiştir (Foreign Relations, 2000).

14 Aralık 1965 tarihinde Türkiye–Sovyetler Birliği ilişkilerini etkileyen önemli bir diplomatik kriz meydana gelmiştir. İncirlik Hava Üssü'nden kalkan Amerikan B-57 keşif uçağı, Sovyet hava sahasını ihlal ederek Karadeniz üzerinde düşürülmüştür. Uçağın düşüş noktası, Samsun'un yaklaşık 90 kilometre kuzeyinde deniz üzerinde kaydedilmiş; Türkiye, olay yerine bir mayın tarama gemisi sevk etmiş ve hem Sovyet hem de Türk deniz ve hava kuvvetleri arama çalışmalarına katılmıştır. Krizin ardından ABD, 10 Ocak 1966 tarihinde Karadeniz'e bir kruvazör ve mayın tarama gemisi göndermiştir. Moskova yönetimi bu hareketi provokatif bir girişim olarak değerlendirmiş ve Washington'a bir nota ile başvurarak, söz konusu adımın Türkiye–Sovyetler Birliği ilişkilerini olumsuz etkileyebileceğini bildirmiştir (Avprf, 132/54-8-63). Öte yandan, Sovyetler Birliği Bakanlar Kurulu Başkanı Aleksey Kosigin, 16 Mart 1921 tarihli Türkiye–Sovyetler Birliği Dostluk Antlaşması'nın 45. yıldönümü vesilesiyle Başbakan Süleyman Demirel'e bir mektup göndermiştir. Kosigin, mesajında iki ülke arasındaki dostane ilişkilerin sürdürülmesinin önemine değinmiş ve Sovyet yönetiminin Türkiye ile ilişkileri geliştirme yönündeki niyetini vurgulamıştır. Başbakan Demirel de cevabî mektubunda, iki ülke arasındaki dostane ilişkileri sürdürme ve iş birliğini devam ettirme yönündeki kararlılığını ifade etmiştir (Avprf, 132/54-10-116).

27 Temmuz 1966 tarihinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Ferruh Bozbeyli, Sovyetler Birliği Yüksek Sovyeti'nin daveti üzerine Moskova'ya resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bozbeyli, iki ülke arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesinde tarihsel çerçevenin önemine vurgu yapmış; özellikle Lenin ve Atatürk dönemlerinde atılan temellerin günümüz ilişkilerine ışık tuttuğunu belirtmiştir. Ziyarette, egemenlik haklarına saygı, iç işlerine karışmama ve eşitlik ilkelerinin ikili ilişkilerin temelini oluşturduğu ifade edilmiştir. Bozbeyli, Türkiye'nin dış politika yaklaşımının 1965'te Meclis'te açıklanan esaslar doğrultusunda şekillendiğini belirtmiş; ilişkilerin güçlendirilmesine yönelik adımları olumlu bulmuş ve Türkiye'nin önceliklerinin barışa katkı sağlamak ve ekonomik kalkınmayı desteklemek olduğunu vurgulayarak, karşılıklı iş birliğinin önemine dikkat çekmiştir (İzvestiya, 1966).

2 Ağustos 1966 tarihinde, Amerika Birleşik Devletleri, Montreux Boğazlar Sözleşmesi çerçevesinde iki savaş gemisinin Eylül ayında Türk Boğazları'ndan geçerek Karadeniz'e çıkacağını Türkiye'ye bildirmiştir. Sovyetler Birliği, 29 Ağustos'ta Türkiye'ye resmî bir nota göndererek bu durumu tasvip etmediklerini açıklamış; Amerikan gemilerinin taşıdığı silah ve teknolojinin Montreux Sözleşmesi'nde öngörülen teknik şartlara uymadığını ve dolayısıyla antlaşmaya aykırı olduğunu belirtmiş, konuyu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi gündemine taşıyacağını Türkiye'ye bildirmiştir. Bu gelişmeler üzerine Türk hükümeti, yalnızca bir geminin Karadeniz'e geçişine onay vererek dikkatli bir denge politikası izlemiştir (Avprf, 132/54-16-32).

Sovyetler Birliği Bakanlar Kurulu Başkanı Aleksey Nikolayeviç Kosigin'in Türkiye ziyareti 20-27 Aralık 1969 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Başbakan Süleyman Demirel, açılış konuşmasında Türkiye–Sovyetler Birliği ilişkilerinin yaklaşık yarım asırlık bir geçmişe dayandığını vurgulamış ve Kosigin'in Ankara ziyaretiyle bu ilişkilerde yeni ve olumlu bir dönemin başladığını ifade etmiştir. Türkiye'ye gelen ilk Sovyet başbakanının Kosigin olduğunu belirten Demirel, ziyaretin tarihî önemine dikkat çekmiştir. Demirel, Sovyet heyetinin Türkiye'de ağırlanmasından memnuniyetini ifade ederek, Türkiye–Sovyetler Birliği ilişkilerinin Atatürk ve Lenin'in temelleri üzerinde, egemenlik, iç işlerine karışmama, eşitlik ve toprak bütünlüğü prensipleri doğrultusunda geliştiğini vurgulamıştır. Demirel, iki ülke arasındaki yakınlığın ortak tarihî birikimin bir sonucu olduğunu ve en zorlu dönemlerde bile ilişkilerin olumsuz bir yöne sapmadığını belirtmiştir. Kosigin, Türkiye ile dostane ilişkilerin geliştirilmesini arzu ettiğini dile getirmiş; geçmişte izlenen politikalardan farklı olarak Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye karşı hiçbir gizli niyet taşımadığını

açıkça belirtmiştir. Ayrıca ekonomik iş birliğinin genişletilmesinin gerekliliğine vurgu yapmış, özellikle teknik ve altyapı projelerinde ortak çalışmaların önemine işaret etmiştir. Geçmişte zaman zaman gerilimler yaşansa da ilişkilerin hiçbir zaman düşmanlık seviyesine ulaşmadığını belirterek, bunun Türkiye–Sovyetler Birliği ilişkilerinin güçlü temellere dayandığını gösterdiğini vurgulamıştır. Kosigin, Kıbrıs meselesine ilişkin olarak, adada yaşayan her iki toplumun çıkarlarını gözeten bir çözümden yana olduklarını ifade etmiş ve Sovyetler Birliği’nin adayı Yunanistan’a bağlama düşüncesine ile Kıbrıs’ta yabancı askeri üslerin bulundurulmasına karşı olduğunu açıkça vurgulamıştır. Kosigin, Türkiye’deki Amerikan üslerinin Sovyetler Birliği açısından ciddi bir tehdit oluşturduğunu ve bu üslerin yalnızca bölgesel dengeleri değil, dünya barışını da tehlikeye atabileceğini vurgulamıştır. Buna karşılık Demirel, söz konusu üslerin ABD ile Türkiye arasında yapılan ikili anlaşmalara dayandığını, herhangi bir devlete yönelik gizli veya saldırgan bir amaç taşımadığını belirtmiş; Türkiye’nin NATO üyeliğinin amacının diğer ülkelerin toprak bütünlüğüne tehdit oluşturmak değil, kendi ulusal sınırlarını savunmak olduğunu ifade etmiştir (Avprf, 132/56-19-40).

9 Eylül 1967 tarihinde Başbakan Süleyman Demirel resmî davet üzerine geniş bir heyetle Esenboğa Havalimanı’ndan Sovyetler Birliği’ne hareket etmiştir. Görüşmelerde, iki ülke arasındaki ilişkiler iyi komşuluk ilkeleri çerçevesinde memnuniyetle değerlendirilmiş; özellikle bağımsızlık, toprak bütünlüğü, egemen eşitlik ve iç işlerine karışmama prensipleri üzerinde durulmuştur. Demirel ve Kosigin, ülkelerinin çıkarları doğrultusunda geniş kapsamlı iş birliği alanları yaratıldığını ve karşılıklı ziyaretlerin bu sürece katkı sağladığını vurgulamışlardır. Ayrıca Sovyetler Birliği’nin sanayi alanındaki ilerlemeleri dikkatle takip ettiklerini belirten taraflar, ilişkilerin Lenin ve Atatürk dönemlerinde atılan temeller doğrultusunda yeniden canlandırılmasının önemine işaret etmiştir. Ekonomik, kültürel, ticari ve sanatsal iş birliğinin kalıcı bir güven ortamı oluşturacağına inanıldığı dile getirilmiştir. Türkiye’nin dış politika yaklaşımının Atatürk’ün “Yurtta sulh, cihanda sulh” ilkesi doğrultusunda şekillendiği hatırlatılmış ve Kıbrıs meselesinde Türkiye’nin tutumunun açık olduğu, herhangi bir ülkeye karşı olumsuz bir tavır sergilenmediği ifade edilmiştir. Kıbrıs’ın bağımsızlığına ve iç işlerine müdahale edilmemesine özel önem verildiği vurgulanmıştır (Izvetistiya 1967).

2 Nisan 1968 tarihinde resmî temaslarda bulunmak üzere Türkiye’ye gelen SSCB Yüksek Sovyeti Birlik Sovyeti Başkanı İ. V. Spiridonov, Türk halkına iyi dileklerini ileterek iki ülke arasında dostane ilişkilerin önünde hiçbir engel bulunmadığını ifade etmiştir. Ziyaretinin temel amacının, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki dostluk bağlarını güçlendirmek olduğunu dile getirmiştir. Başbakan Süleyman Demirel ise, geçmişte yaşanan diplomatik soğukluklara rağmen ilişkilerin geliştirilmesine büyük önem verdiklerini vurgulamış; Sovyet desteğiyle kurulan sanayi tesislerinin Türk ekonomisi açısından önemli kazanımlar sağladığını belirtmiştir (Izvetistiya, 1968). Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, 8 Temmuz 1968 tarihinde Sovyetler Birliği’ne resmî bir ziyarette bulunmuştur. Görüşmeler sırasında Dışişleri Bakanı Andrey Gromiko, Türkiye’deki Amerikan askerî üslerinin bölgesel istikrar üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çekmiştir. Buna karşılık Çağlayangil, söz konusu üslerin Türkiye’nin NATO üyeliğinden doğan bir yükümlülük olduğunu ifade etmiştir. Taraflar, görüşmelerin sonunda iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi ve mevcut sorunların yapıcı bir yaklaşımla giderilmesi konusunda ortak bir irade ortaya koymuşlardır (Avprf, 132/56-17-67). Türkiye Cumhuriyeti’nin 45. kuruluş yıldönümü dolayısıyla Sovyetler Birliği Yüksek Sovyeti Prezidyumu Başkanı Nikolay Podgorniy, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’a bir kutlama mesajı göndermiştir. Podgorniy mesajında, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki dostluk, anlayış ve iyi komşuluk ilkelerine dayalı ilişkilerin, her iki halkın ve dünya barışının menfaatleri doğrultusunda daha da geliştirilmesi temennisinde bulunmuştur. Cumhurbaşkanı Sunay ise, iki ülkenin uluslararası güvenlik ve barışın korunması yönündeki katkılarının, ilişkilerin güçlenmesini desteklediğini ifade etmiştir. Sovyetler Birliği, kısa süre sonra, 12 Kasım 1968 tarihinde “Brejnev Doktrini” olarak bilinen dış politika ilkesini resmen uygulamaya koymuştur. Bu doktrine göre, sosyalist ülkelerdeki herhangi bir tehdit veya sapma, yalnızca ilgili ülkenin iç meselesi olarak değil, tüm sosyalist sistemin ortak sorunu olarak görülmüştür. Dolayısıyla, Sovyetler Birliği’nin diğer sosyalist ülkelere müdahale etme hakkı meşrulaştırılmıştır. Bu yaklaşım, özellikle Çekoslovakya’nın 1968’deki “Prag Baharı” hareketinin

bastırılmasında kendini göstermiş ve Moskova'nın Doğu Bloku üzerindeki hâkimiyetini pekiştirmiştir (Nixon, 1990)

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, 12–21 Kasım 1969 tarihleri arasında Sovyetler Birliği'nin daveti üzerine resmî bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Sunay, ziyaretten duyduğu olumlu beklentiyi, "iyi komşuluk ilişkilerimize yararlı olacağını ümit ediyorum" sözleriyle dile getirmiştir. Ziyaret kapsamında Sovyet Yüksek Sovyeti Prezidyumu Başkanı Nikolay Podgorniy ile yaptığı görüşmede, iki ülke arasındaki mevcut ilişkiler, geleceğe yönelik iş birliği olanakları ve güncel uluslararası meseleler ele alınmıştır. Görüşmede, Sovyetler Birliği'nin Türkiye lehine izlediği tutumun Cumhurbaşkanı Sunay tarafından memnuniyetle karşılandığı belirtilmiştir. Bu yaklaşım, Türkiye açısından diplomatik bakımdan önemli bir kazanım olarak değerlendirilmiş; Moskova'nın bu yapıcı tutumu, Ankara'nın uluslararası arenada manevra alanını genişletme çabasına katkı sağlamıştır. Sunay ayrıca, Türkiye–Sovyet ilişkilerinin Atatürk ve Lenin'in temellerini attığı dostluk anlayışı üzerine inşa edildiğini hatırlatarak, bu sağlam temelin güçlenerek sürmesini arzuladığını ifade etmiştir (Izvetistiya, 1969).

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ile Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri Leonid Brejnev arasında gerçekleştirilen görüşmede, Türkiye–Sovyetler Birliği ilişkilerinin mevcut durumu ve çeşitli uluslararası konular ele alınmıştır. Taraflar, iki ülke arasındaki iyi komşuluk ilişkilerinin giderek güçlendiği konusunda görüş birliğine varmış ve bu ilişkilerin egemenlik, toprak bütünlüğü, iç işlerine karışmama, eşitlik ve bağımsızlık gibi uluslararası hukukun temel ilkeleri çerçevesinde sürdürülmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Görüşmede ayrıca, Kıbrıs meselesi üzerinde durulmuş; her iki taraf da, Türk ve Rum toplumları arasında yürütülecek müzakerelerin sonucunda adanın toprak bütünlüğü temelinde adil bir çözüme ulaşılacağı yönündeki temennilerini dile getirmiştir. Brejnev, adadaki tüm yabancı güçlerin çekilmesi gerektiğini belirterek bu konudaki Sovyet tezini yinelemiştir. Ayrıca, geçmişte iki ülke arasındaki dostane ilişkileri zedeleyen olumsuz yaklaşımların geride kaldığını, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yönelik herhangi bir toprak iddiası taşımadığını ve önceki politikaların geçerliliğini yitirdiğini açıkça ifade etmiştir (Izvestiya, 1969).

Ziyaretin sonunda, iki ülke arasında ortak bir bildiri imzalanmış, böylece ilişkilerdeki bunalım döneminin sona erdiği ve karşılıklı anlayış ile iş birliği temelinde yeni bir dönemin başladığı resmî olarak ilan edilmiştir. Ziyaret sırasında gündeme gelen meselelerin karşılıklı ve karşılıklı çıkarların gözetilmesi esasına dayalı bir anlayışla ele alınması, bu temasın yalnızca sembolik bir diplomatik nezaket ziyareti olmadığını ortaya koymuştur. Görüşmeler, Soğuk Savaş döneminin katı bloklaşma koşullarında Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında diyalog ve güvene dayalı bir iletişim kanalı oluşturulabileceğini göstermesi bakımından büyük önem taşımıştır. Bu yönüyle ziyaret, iki ülke ilişkilerinde yeni bir sayfa açılmasına vesile olmuş, taraflar arasındaki uzun yıllara dayanan kuşku ve gerginliğin giderilmesi ve karşılıklı anlayışın pekiştirilmesi yönünde somut bir adım teşkil etmiştir.

Türkiye–Sovyetler Birliği ilişkilerindeki bu normalleşme süreci, yalnızca ikili düzeydeki diplomatik temaslarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda Orta Doğu ve Balkanlar gibi stratejik bölgelerde barış ve istikrarın güçlendirilmesi açısından da önemli yansımalar yaratmıştır. İki ülkenin, farklı ideolojik kamplarda yer almalarına rağmen, barış içinde bir arada yaşama iradesi göstermesi, dönemin uluslararası ilişkilerinde dikkat çekici bir örnek olarak değerlendirilmiştir (Arda, 28-12-52).

Sonuç ve öneriler

Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkileri, II. Dünya Savaşı sonrasında derinleşen küresel gerilimlerin ve Soğuk Savaş'ın getirdiği zorlu koşulların etkisiyle önemli bir dönüşüm sürecine girmiştir. Sovyetler Birliği'nin önceki dönemde uyguladığı saldırgan ve yayılmacı politikaların yarattığı güvenlik kaygıları, Türkiye'yi Batı ekseninde konumlanmaya yöneltmiş, bu durum iki ülke arasındaki diplomatik etkileşimlerde yeni bir denge arayışını zorunlu kılmıştır. Soğuk Savaş'ın genel çerçevesi, karşılıklı güvensizlik ortamına rağmen iki tarafın temasa geçmesini ve ilişkilerde

istikrar tesisine yönelik diplomatik girişimlerin önemini artırmıştır. Bu bağlamda, Küba Füze Krizi sonrası Türkiye'ye konuşlandırılmış Jüpiter füzelerinin geri çekilmesi gibi gelişmeler, ülke içinde güvenlik algısında kaygılar yaratmış, ancak buna karşın diplomatik zeminde karşılıklı anlayış ve iş birliği temelinde ilişkilerin normalleşmesine yönelik adımlar atılmıştır. Bu sürecin somut göstergelerinden biri, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı başkanlığındaki parlamento heyetinin Sovyetler Birliği'ni ziyareti olmuş; bu ziyaret, hem ilişkilerin normalleşmesinden duyulan memnuniyeti hem de karşılıklı güven tesisinin diplomatik önemini açıkça ortaya koymuştur.

Bu dönemde Türkiye, Batı ile olan ittifak ilişkilerini sürdürürken, Sovyetler Birliği ile de yapıcı diyalog ve iş birliğini geliştirme yolunu benimsemiştir. İkili ziyaretler, temaslar ve üst düzey görüşmeler, karşılıklı güvenin pekişmesini sağlamakla kalmamış, ekonomik iş birliği, kültürel alışveriş ve bölgesel meselelerde ortak çalışma alanları yaratmıştır. Özellikle Kıbrıs meselesinde, her iki tarafın farklı ideolojik ve siyasi bakış açılarına rağmen adanın bağımsızlığı ve iki toplumun haklarının korunması temelinde ortak bir çözüm arayışı, hem bölgesel istikrar hem de uluslararası barış açısından önemli bir diplomatik olgunluk örneği teşkil etmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin çoklu bağımlılık ve stratejik esneklik yaklaşımı, ulusal çıkarlarını korurken diplomatik alanını genişletme kapasitesini göstermiştir.

Sovyetler Birliği dış politikasında ise, Stalin dönemi uygulamalarının yarattığı olumsuz deneyimlerden çıkarılan dersler doğrultusunda daha esnek, uzlaşmacı ve pragmatik bir diplomatik çizgi benimsendiği görülmüştür. Bu yaklaşım, özellikle Türkiye ile olan ikili ilişkilerin Lenin ve Atatürk dönemlerinde inşa edilen karşılıklı saygı ve iş birliği temelini yeniden canlandırmayı hedeflemiştir. Aynı zamanda bu anlayış, Türkiye'nin ABD ile kurduğu müttefiklik ilişkilerinin, Sovyetler Birliği ile sağlıklı ve sürdürülebilir bir diplomatik ilişki kurmasına engel teşkil etmemesi gerektiği ilkesine dayanmaktadır. Türkiye'nin jeopolitik konumu, yalnızca Batı bloğuyla değil, aynı zamanda Sovyetler Birliği ile de yapıcı ve dengeli ilişkiler geliştirmesini zorunlu kılmıştır. Eleştirel yaklaşımlara rağmen, Türkiye'nin Batı ittifakından ve NATO üyeliğinden ödün vermeden, Moskova ile karşılıklı saygı ve diplomatik nezaket çerçevesinde bir denge siyaseti yürütmesi mümkün olmuştur.

Bu diplomatik yaklaşım, uluslararası ilişkilerde mutlak blok sadakati yerine stratejik esnekliğin, jeopolitik zorunluluklara dayalı pragmatizmin ve çok taraflı denge politikalarının önemini teyit etmektedir. Türkiye'nin ittifak taahhütlerini sürdürürken Sovyetler Birliği ile ilişkileri geliştirme çabası, çoklu bağımlılıkları yönetme ve ulusal riskleri dağıtma kapasitesinin somut bir örneği olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, Soğuk Savaş'ın kutuplaşmış ortamında dahi ulusal çıkar merkezli politikaların uygulanabilirliğini ve karşılıklı saygıya dayalı diplomatik kanalların etkinliğini göstermiştir. Özellikle Kıbrıs gibi bölgesel meselelerde, tarafların farklı ideolojik konumlarına rağmen ortak bir çözüm arayışına girmesi hem ikili ilişkilerde güvenin pekişmesine hem de uluslararası alanda barış içinde bir arada yaşama iradesinin güçlenmesine önemli katkılar sağlamıştır. Bu süreç, Türkiye-Sovyet ilişkilerinde pragmatik diplomasi, çoklu bağımlılık yönetimi ve stratejik esnekliğin klasik bir örneğini oluşturmaktadır.

Yazar katkı oranları başlığı

Çalışmaya 1. Yazar: %50, 2. Yazar: %50 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

"Sovyet kaynaklarına göre Türk-Sovyet ilişkilerinde iyileşme dönemi" başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Arhiv Vneshney Politiki Rossiyskoy Federatsii (AVP RF). (n.d.). f. 132, op. 54, p. 173, d. 9, l. 121.
 Arhiv Vneshney Politiki Rossiyskoy Federatsii (AVP RF). (n.d.). f. 132, op. 54, p. 173, d. 10, l. 114.
 Arhiv Vneshney Politiki Rossiyskoy Federatsii (AVP RF). (n.d.). f. 132, op. 54, p. 173, d. 12, l. 95.

- Arhiv Vneshney Politiki Rossiyskoy Federatsii (AVP RF). (n.d.). f. 132, op. 54, p. 173, d. 9, l. 21.
- Arhiv Vneshney Politiki Rossiyskoy Federatsii (AVP RF). (n.d.). f. 132, op. 54, p. 173, d. 10, l. 11.
- Arhiv Vneshney Politiki Rossiyskoy Federatsii (AVP RF). (n.d.). f. 132, op. 54, p. 173, d. 12, l. 39.
- Arhiv Vneshney Politiki Rossiyskoy Federatsii (AVP RF). (n.d.). f. 132, op. 54, p. 173, d. 11, l. 49.
- Arhiv Vneshney Politiki Rossiyskoy Federatsii (AVP RF). (n.d.). f. 132, op. 54, p. 173, d. 12, l. 25.
- Arhiv Vneshney Politiki Rossiyskoy Federatsii (AVP RF). (n.d.). f. 132, op. 54, p. 179, d. 8, l. 63.
- Arhiv Vneshney Politiki Rossiyskoy Federatsii (AVP RF). (n.d.). f. 132, op. 54, p. 180, d. 10, l. 116.
- Arhiv Vneshney Politiki Rossiyskoy Federatsii (AVP RF). (n.d.). f. 132, op. 54, p. 180, d. 16, l. 32.
- Arhiv Vneshney Politiki Rossiyskoy Federatsii (AVP RF). (n.d.). f. 132, op. 56, p. 181, d. 19, l. 40.
- Arhiv Vneshney Politiki Rossiyskoy Federatsii (AVP RF). (n.d.). f. 132, op. 56, p. 81, d. 17, l. 67.
- Azərbaycan Respublikası Dövlət Arşivi (ARDA), f.28, l.12, d.31,v.18.
- Azərbaycan Respublikası Dövlət Arşivi (ARDA), f.28, l.12, d.35,v.9.
- Azərbaycan Respublikası Dövlət Arşivi (ARDA), f.28, l.12, d.45,v.43.
- Azərbaycan Respublikası Dövlət Arşivi (ARDA), f.28, l.12, d.31,v.21.
- Azərbaycan Respublikası Dövlət Arşivi (ARDA), f.28, l.12, d.52,v.116.
- Brejnev, L. I. (1973). *Leninskim kursom*. Moskva: Politizdat.
- Brejnev, L.I. (1978). *O vneshney politike KPSS i Sovetskogo gosudarstva. Rechi i stati*, Moskva: Politizdat.
- Combs, J. A. (1986). *The history of American foreign policy*, New York, N.Y: Alfred A. Knopf.
- U.S. Department of State. (2001). *Foreign relations of the United States, 1964–1968, Volume XVI*. Washington, DC: U.S. Government Printing Office.
- U.S. Department of State. (2001). *Foreign relations of the United States, 1964–1968, Volume XIV*. Washington, DC: U.S. Government Printing Office.
- Gaspatyan, M. A., Oreshkova S. F., & Petrosyan, Y. A. (1983). *Ocherki istorii Turtsi*, Moskva: Hayka.
- Gromiko, Andrey A. (1988). *Pamyatnoe*, Moskva: Izdatelstvo Politicheskoy Literatury,
- Grinevskiy, O. (1998). *Tsyacha i odin den Nikity Sergeevicha*, Moskva: Vagrius
- Hruşçov, N. S. (1963). *Predotvratit' voynu, otstoyat' mir!*. Moskva: Politizdat.
- Izvestiya. (1963,14 iyun). *Poezdka v SSSR byla poleznoy*.
- Izvestiya. (1964, 16 Oktyabr). *Soobshcheniye o plenum Tsentral'nogo Komiteta*.
- Izvestiya. (1965, 7 Yanvar). *Byt' dobrymi sosedyami*.
- Izvestiya. (1965, 22 Yanvar). *Otveti ministra inostrannih del SSSR A. A. Gromiko na voprosy korrespondenta*.
- Izvestiya. (1965, 19 May). *Polezniye Kontakti*.
- Izvestiya. (1965, 12 Iyun). *Mneniye Turtsii*.
- Izvestiya. (1965, 11 Avgusta). *Zavtrak u premyer-ministra Turtsii*.
- Izvestiya. (1965, 19 Noyabrya). *Posle vizita*.
- Izvestiya. (1966, 5 Avgusta). *Vizit Turetskikh parlamentariev*.
- Izvestiya. (1967, 30 Sentyabrya). *Sovmestnoye sovetско-turetskoye kommyunike*.
- Izvestiya. (1968, 13 Aprelya). *Ot'ezd delegatsii Verkhovnogo Soveta SSSR v Turtsiyu*.
- Izvestiya. (1969, 18 Noyabrya). *Druzhestvenniye vstrechi v Moskve. Sovetsko-Turetskiye peregovori v Kremlе*.
- Izvestiya. (21 Noyabrya 1969). *Beseda L. I. Brezhneva s Dzh. Sunayem*.
- Nikson, R. (1992). *Na arene: Vospominaniya o pobedakh, porazheniyah i vrozhdzenii*, Moskva: Izdatelstvo Novosti.
- Qasımlı, M. C.,(2007) *SSRİ-Türkiyə Münasibətləri*, Bakı: Adiloğlu Nəşriyyatı.
- Rossiyskiy Gosudarstvennyy Arkhiv Noveyshey Istorii (RGANI), f. 3, op. 16, d.947, l. 43.
- Rossiyskiy Gosudarstvennyy Arkhiv Noveyshey Istorii (RGANI), f. 3, op. 16, d.947, l. 45.
- Rossiyskiy Gosudarstvennyy Arkhiv Noveyshey Istorii (RGANI), f. 3, op. 18, d.101, l. 3.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1965, Ocak 5). *TBMM Tutanak Dergisi (1. Dönem, 4. Cilt, 4. Toplantı)*

- Vneshnyaya politika Sovetskogo Soyuza i Mezhdunarodniye Otnosheniya Sbornik dokumentov. 1961 god.*
(1962) Mejdunarodnie Otnosheniya, Moskva.
- Vneshnyaya politika Sovetskogo Soyuza i Mezhdunarodniye Otnosheniya Sbornik dokumentov. 1962 god.*
(1963). Mejdunarodnie Otnosheniya, Moskva.
- Vneshnyaya politika Sovetskogo Soyuza i Mezhdunarodniye Otnosheniya Sbornik dokumentov. 1964 god.*
(1966). Mejdunarodnie Otnosheniya, Moskva.
- Walker, M. (1993). *The Cold war and the making of the modern world* , London: Fourth Estate.